

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ І МИСТЕЦТВА**

Кафедра дошкільної освіти

Магістерська робота

**РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВЧОГО
МАТЕРІАЛУ**

Виконала студентка І курсу ОС «магістр»
Галузь знань: 01 – Освіта /Педагогіка
Спеціальність 012 «Дошкільна освіта»
(заочна форма навчання)
Куліш Ольга Олександрівна

Керівник: кандидат пед. наук, доцент
Чичук Антоніна Петрівна
Рецензент: кандидат пед. наук, доцент
Михальчук Олена Олександрівна

Черкаси – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ.....	8
1.1. Тракткування понять «пізнавальна активність», «пізнавальна діяльність», «пізнавальні інтереси» у психолого-педагогічній літературі.....	8
1.2. Місце і функції народознавчого матеріалу та навчальної гри народознавчого спрямування у розвитку пізнавальних інтересів дошкільників.....	27
Висновки до першого розділу.....	45
РОЗДІЛ II. РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ.....	47
2.1. Провідні принципи і завдання використання народознавчого матеріалу і навчальної гри в закладі дошкільної освіти.....	47
2.2. Єдність народознавчого матеріалу з іншими засобами і прийомами активізації навчання дошкільника	50
Висновки до другого розділу.....	66
РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ	74
3.1 Педагогічні умови розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами дидактичних ігор народознавчого спрямування.....	68
3.2 Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи з розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу	75
3.3 Методичні рекомендації розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу.....	81

Висновки до третього розділу.....	91
ВИСНОВКИ.....	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	96

ВСТУП

Актуальність дослідження. Перебудова соціально-економічних і політичних умов розвитку суспільства, його демократизація й гуманізація, відродження духовності, загальнолюдських цінностей, національної культури, традицій народу України, перехід до ринкових економічних відносин вимагають перебудови та подальшого розвитку системи освіти.

Одним із напрямів удосконалення процесу розвитку особистості дитини є активізація пізнавальних інтересів, важливим критерієм якої виступає сформованість пізнавальної активності дитини. Проблема становлення пізнавальних інтересів постійно перебуває у центрі уваги науковців, оскільки її успішне розв'язання дає можливість суттєво підвищити ефективність, результативність і якість навчально-виховного процесу. Вона розглядалася педагогами-класиками, як-от Я. Коменським, Й. Песталоцці, А. Дістервегом, І. Гербартом, Г. Сковородою, К. Ушинським, В. Сухомлинським. Питання формування пізнавальної діяльності, активізації і мотивації навчання розглядають у своїх працях К. Абульханова-Славська, А. Дьомін, Л. Божович, В. Буряк, О. Киричук, В. Козаков, Й. Лінгарт, І. Лернер, В. Лозова, А. Маркова, О. Матюшкін, П. Підкасистий, С. Рубінштейн, О. Савченко, Г. Щукіна, Т. Шамова та ін.

Аналіз педагогічного досвіду і зміст психолого-педагогічної літератури дає можливість вважати, що сьогодні відбувається певне зниження пізнавальних інтересів дітей, що досить часто визвано недооцінкою вихователем ролі активних методів навчання, перевантаженість, недостатній час на навчання дітей прийомом пізнавальної діяльності. Як правило ці та інші проблеми пов'язані з переважно пасивною роллю дитини.

Подоланню формалізму у засвоєнні знань сприяє побудована навчального процесу на гуманній основі. Це питання всебічно досліджується у працях А. Богуш, І. Беха, В. Бондаря, С. Гончаренка, І. Зязюна, В. Кременя,

Н. Ничкало, А. Сманцера, О. Савченко, О. Сухомлинської та багато інших учених.

Разом з тим багато важливих аспектів цієї проблеми залишаються не дослідженими або недостатньо дослідженими. Це стосується, зокрема питання про місце і функції народознавчого матеріалу та навчальної гри у розвитку пізнавальних інтересів. Поєднання навчальної гри з народознавчим матеріалом може зробити процес засвоєння знань цікавим, підвищити активність дітей, інтенсивність їх мислення, пам'яті та уяви.

Значна кількість досліджень у цьому плані пов'язана з різними аспектами підвищення ефективності навчання за допомогою окремих видів ігор або їх комплексів (Л. Артемова, А. Вербицький, П. Підкасистий, О. Янковська). Використання народознавчого матеріалу в умовах навчально-виховного процесу дошкільної установи піднято у дослідженнях Л. Граціанської, З. Сергійчук, Р. Скульського, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, К. Щербини). Проте у вказаних авторів питання ефективного використання народознавчого матеріалу та навчальної гри у розвитку пізнавальних інтересів дітей висвітлені опосередковано.

За останні роки дещо активізувалися дослідження означеного аспекту. У контексті нашого дослідження значний інтерес становлять роботи С.П. Бондар, Б.З. Друзя, С.Л. Коробко, З.Е. Файчак.

Відтак, чимало питань, котрі потребують уважного дослідження, поки що не знайшли належного висвітлення, що і зумовило вибір теми наукової роботи: «РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ».

Мета роботи: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу.

Завдання дослідження:

1. проаналізувати психолого-педагогічну і методичну літературу з теми дослідження, визначити зміст і сутність пізнавальних інтересів дітей;

2. узагальнити наявні результати досліджень щодо розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу;

3. виявити, теоретично обґрунтувати та перевірити педагогічні умови розвитку пізнавальних інтересів дошкільників засобами народознавчого матеріалу;

4. Розробити методичні рекомендації розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу.

Об'єктом дослідження є процес розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку.

Предметом дослідження є педагогічні умови розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу.

В основу дослідження покладено *припущення* про те, що розвиток пізнавальних інтересів буде проходити ефективніше, якщо будуть створюються ситуації успіху у пізнавальній діяльності; використання української народної музики у побудові змісту роботи дітей; включення дітей у дидактичні ігри народознавчого спрямування.

Методи дослідження: аналіз та узагальнення психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження для виявлення сутності ключових понять й обґрунтування педагогічних умов; спостереження за дітьми; тестування дітей, інтерв'ю з вихователями щодо виявлення стану проблеми; спостереження, завдання-ситуації для виявлення наявного рівня сформованості пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку; педагогічний експеримент з метою перевірки висунутого припущення; кількісний та якісний аналіз отриманих результатів.

Теоретичною основою нашої науково-дослідної роботи є закономірності та принципи диференціації та індивідуалізації педагогічного процесу, взаємозв'язок і взаємозалежність педагогічних явищ, положення про творчу діяльність і творчу активність особистості, провідну роль

фахівців дошкільного профілю у вирішенні виховних та навчальних завдань дошкілля.

Практична значущість отриманих результатів полягає у тому, що розроблена й упроваджена дослідно-експериментальна програма, зміст діагностики рівня сформованості пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку, програма і плани-конспекти занять, матеріали до них можуть бути використані у практиці роботи вихователя дошкільного закладу.

Апробація наукового дослідження відбувалась на четвертих всеукраїнських педагогічних читаннях, 21-22 листопада 2019 року, тема доповіді: «Трактування понять «пізнавальна активність», «пізнавальна діяльність», «пізнавальні інтереси» у психолого-педагогічній літературі.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи 100 сторінок, список літературних джерел містить 89 найменувань.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ

1.1. Тракткування понять «пізнавальна активність», «пізнавальна діяльність», «пізнавальні інтереси» у психолого-педагогічній літературі

На зміну цінностям, що є характерними для індустріального суспільства, приходять інші, які визначаються науково-технічною революцією, глобалізацією навколишнього світу. Перед системою освіти, в тому числі і дошкільною, постає необхідність пошуку нових та модернізації існуючих підходів до організації та змісту освітнього процесу. Одним із перспективних у цьому сенсі, на наш погляд, є ціннісний підхід. Варто зазначити, що перехід освітньої системи України на гуманістичні цінності відбувається в досить складних соціально-політичних умовах: ліквідування в країні наслідків тоталітарного режиму, інтенсивна інтеграція в світовий та європейський простір, поглиблення процесів глобалізації, розвиток інформаційних технологій тощо.

Визначаючи *пізнання* як історичний процес, що цілеспрямовано відображає в свідомості людей закони природи, суспільства й людської свідомості Б. Ананьєв, М. Каган, Є. Маркарян, К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, П. Підкасистий, В. Семіченко, Г. Щукіна та інші розглядають пізнавальну діяльність у якості фундаментальної, «необхіднішої діяльності зростаючої людини, завдяки якій не потрібно відкривати те, що вже відомо» [8, с.84].

Питання формування пізнавальної діяльності, активізації і мотивації навчання розглядають у своїх працях К. Абульханова-Славська, А. Дьомін, Л. Божович, О. Киричук, В. Козаков, Й. Лінгарт, І. Лернер, В. Лозова, А. Маркова, О. Матюшкін, П. Підкасистий, С. Рубінштейн, О. Савченко, Г. Щукіна, Т. Шамова та ін.

Працями провідних вчених доведено, що пізнавальна активність – явище надзвичайно різноманітне і багатоаспектне, і тому вона є предметом для глибокого дослідження не тільки в педагогіці, але й в інших галузях науки.

Філософський погляд на поняття «пізнавальна активність» виходить з усвідомлення поняття «активність» як особливого виду діяльності суб'єкта у пізнанні [62, с. 25].

У словнику зазначається, що *активність* – це здатність особистості до свідомої трудової й соціальної діяльності, міра цілеспрямованої, планомірної зміни нею навколишнього середовища й самої себе. Активність особистості проявляється в її ініціативності, діловитості, психологічному настрої на діяльність, що досягається за умови докладання наполегливих вольових зусиль [50, с.10].

Сутністю пізнавальної діяльності є опосередкований, згорнутий, найбільш скорочений послідовний рух від незнання до знання, від знання неповного до більш повного й глибокого [24; 36; 61; 76] та інші.

Г. Щукіна говорить про пізнавальну діяльність того, хто навчається, як про спеціально утворену діяльність на відміну від більш широкого поняття «навчання», яким позначається набуття соціального досвіду в цілому, що дає елементарні й навіть неелементарні знання, уміння, але не розкриває сутності явищ [76, с.39–58]. Інакше кажучи, пізнавальна діяльність у підсумку призводить – до наукового пояснення фактів, явищ, до відбиття їхніх істотних властивостей. Саме тому пізнавальна діяльність є безперервним процесом інтеріоризації (теоретична діяльність) й екстеріоризації (практична діяльність), але вже на більш високому рівні [77].

Виділяють *два основних види навчально-пізнавальної діяльності* дитини: зовнішню й внутрішню (психічну). *Зовнішня* діяльність відбувається у ході аудиторної роботи, тут провідна роль належить вихователю і проходить під його керівництвом та передбачає прийняття дошкільниками навчальних завдань і плану дій; здійснення навчальних операцій і дій з

вирішенням поставлених завдань; регулювання навчальної діяльності під впливом контролю вихователя і самоконтролю; аналіз її результатів. *Внутрішня* (психічна) діяльність полягає у сприйнятті, осмисленні, розумінні, узагальненні, закріпленні, застосуванні знань, умінь та навичок. У якості окремої діяльності виділяють діяльність дитини *під час самостійної роботи*, яка передбачає планування або конкретизацію завдань, планування методів, засобів і форм пізнавальної діяльності, самоорганізацію, самоконтроль, саморегуляцію навчальних дій, самоаналіз результатів навчально-пізнавальної діяльності [29, с.44].

Таким чином, *пізнавальна діяльність* розглядається як організований процес усвідомлених активних дій того, хто навчається, з оволодіння пізнавальним досвідом, у процесі якого здійснюється становлення майбутньої особистості в позицію суб'єкта [7, с.10]. Основною одиницею пізнавальної діяльності дитини є навчально-пізнавальне завдання, на вирішення якого й спрямовуються його основні дії.

Теоретичні дослідження психологів [10; 26; 31; 38; 41; 43] та інших дозволили підтвердити принцип єдності свідомості й діяльності, взаємозалежність зовнішнього і внутрішнього в розвитку особистості і тим самим обґрунтувати необхідність застосування діяльнісного підходу до оцінки характеру умов, факторів та чинників розвитку та формування особистості дитини.

У поняття «пізнавальна активність» входить поняття «пізнавальні інтереси». Проблема інтересу до навчання не нова. значення його утверджували багато вчених минулого. Головну функцію його всі вбачали в тому, щоб наблизити дитину до навчання, заохотити так, щоб навчання стало для дитини бажаним.

У навчанні є особливий вид інтересу – інтерес до пізнання або пізнавальні інтереси. Його межі – пізнавальна діяльність, в процесі чого проходить оволодіння змістом навчальних предметів і необхідними способами або змістом і навичками, за допомогою яких дитина отримує освіту. У дітей

одного віку пізнавальні інтереси можуть мати різний рівень свого розвитку і різний характер проявів, зумовлений різним досвідом, важливими шляхами індивідуального розвитку. Елементарним рівнем пізнавальних інтересів можна вважати відкритий інтерес до нових факторів, цікавих явищ, які фігурують в інформації, отриманої учнем на уроці [12, с.42].

Більш вищим рівнем є інтерес до пізнання суттєвих явищ, складаючи більш глибоку їх внутрішню сторону. Цей рівень потребує пошуку, активного оперування набутими знаннями. На цьому рівні пізнавальні інтереси часто пов'язані з рішенням задач прикладного характеру, в яких дитину цікавить не скільки принцип дії, скільки механізм за допомогою якого все відбувається. Цей рівень можна назвати стадією опису, в яких фіксація зовнішніх при знаків вивченого знаходиться на однакових рівнях.

Пізнавальні інтереси може бути ситуаційними. В структурі особистості вони не залишають важливого сліду, так як інтерес весь час потребує зовнішніх засобів, сама дитина залишається до пізнання нейтральною.

Локалізація пізнавальних інтересів може бути також різною. У значної частини дітей пізнавальні інтереси мають широку локалізацію. І відому групу дітей дошкільного віку складають діти з чітко локалізованими, вираженими, домінуючими, пізнавальними інтересами. Стержневі, домінуючі інтереси лежать в основі нахилів, здібностей дітей. Параметри стійкості і локалізації пізнавальних інтересів допомагають вихователю укріпити уявлення, які склалися про рівень і характер інтересу до навчання своїх дітей і керуватися в навчальному процесі цим значним мотивом вихователя.

У пізнавальних інтересах, знаходять своє вираження ряд значних для навчання і розвитку моментів. Тут виражена єдність об'єктивних і суб'єктивних сторін пізнавальної діяльності. В них найбільш суттєво проявляється закономірність переходу зовнішнього у внутрішнє, що складає суть розвивального навчання. Потрібно звернути увагу ще на одну сторону цінності пізнавальних інтересів в процесі навчання, яка пов'язана з психологічною структурою самого феномену. Аналіз психологічної

структури пізнавальних інтересів здійснювали психологи. Дійшли до висновку, що це особистісна освіта, яка в органічній єдності представила всі важливі для особистості процеси, інтелектуальні, емоційні, вольові. Затверджуючи цінність пізнавальних інтересів як фактора процесу навчання, слід звернути увагу і на те, що під його впливом актуалізуються не тільки названі процеси, він актуалізує і всю пізнавальну діяльність в цілому і психологічні процеси, які лежать в процесі творчої, пошукової, дослідницької діяльності [31, с.240].

На якій же основі зароджується і укріплюється інтерес до пізнання в навчальному процесі. Головні умови, які сприяють укріпленню пізнавальних інтересів, максимальна опора на активну мислячу діяльність дитина, фундаментом для розвитку пізнавальних інтересів є ситуація рішення пізнавальних задач, ситуація активного пошуку, роздумів, ситуація протиріччя суджень [33, с.7].

Пізнавальні інтереси дитини дошкільного віку слід розглядати як особистісну освіту, яка виражає інтелектуальний відгук на процес пізнання. Вона характеризується:

- ✓ пошуковою направленістю навчання;
- ✓ пізнавальною активністю, прагненням задовольнити дитину за допомогою джерел як в навчанні, так і позанавчальною діяльністю;
- ✓ емоційним підйомом.

Розглянувши питання про пізнавальні інтереси зробимо декілька висновків. Розглядаючи пізнавальні інтереси як елемент розвивального навчання Г.І. Щукіна показала, що це один із самих значущих мотивів навчання і розвитку дитини дошкільного віку, формулюючи який створюється надійна основа особливості дитини. Прагнення було в тому, щоб за допомогою пізнавальних інтересів показати труднощі з внутрішньої сторони навчання, яка постійно повинна бути в полі зору дитини. При наявності пізнавальних інтересів, навчання стає значною діяльністю в якій сама дитина зацікавлена [77, с.102].

Навчальний процес володіє змістом навчальних предметів, значними можливостями пізнавальних інтересів. У свою чергу пізнавальні інтереси дитини дошкільного віку у навчанні є джерелом енергетичних ресурсів діяльності.

Психологи та педагоги розрізняють кілька стадій інтересу: зацікавленість, допитливість, пізнавальні інтереси.

–*Зацікавленість* – це елементарна стадія орієнтування, зв’язана з новизною предмета. Діти можуть зацікавитися предметом, але в них не помітне прагнення до пізнання їхньої сутності. Це ситуативний інтерес. Він швидко виникає і так само швидко зникає. Дитину не можна силою змусити здобувати освіту. Насправді, якісним навчання буде тоді, коли дитина дошкільного віку стане зацікавлена у тому, щоб здобути знання.

–*Допитливість* – характеризується прагненням глибше ознайомитися з предметом, вийти за межі видимого і чутного, розширити свої пізнання. На цій стадії інтерес виражається у здивуванні й прагненні довідатися про нове. Дитину більше цікавить не стільки принцип дії, скільки механізм, за допомогою якого вона виникає. Отже, інтерес вже не знаходяться на поверхні окремих факторів, але ще не проникає настільки в навчання, щоб виявити закономірності.

–*Стадія пізнавальних інтересів* – характеризується тим, що у дитини дошкільного віку виникають не тільки проблемні питання чи потреба в пізнавальних ситуаціях, але і прагнення самостійно її вирішувати. У центрі уваги дитини дошкільного віку не одержання готового матеріалу, який вивчається, а проблема – пізнавальна задача, яку варто вирішити [36, с.162].

Таким чином, інтерес – це форма прояву пізнавальної потреби, яка забезпечує направленість особистості на усвідомлення цілей діяльності і тим самим, яка сприяє орієнтуванню, ознайомленню з новими фактами, більш повному та глибокому відображенню дійсності. Стійкість інтересу виражається в довготі його збереження та в його інтенсивності. Простійкість інтересу свідчить пересилення труднощів у здійсненні діяльності,

яка сама по собі інтерес не викликає, але виконання якої є умовою здійснення діяльності, що цікавить дитину дошкільного віку. Оцінка інтересу, в кінцевому результаті визначається його змістовністю та значущістю для особистості.

Наукові пошуки в царині творчості і творчих здібностей приносять чимало інформації як емпіричного, так і теоретичного характеру. Її кількість зростає з кожним днем; також збільшується кількість спроб систематизувати цю інформацію.

Даючи визначення творчих здібностей, висвітлимо такі поняття як «здібності» та «творчість». Термін «здібності», не дивлячись на його давнє і широке застосування в психології та педагогіці, наявність в літературі досить точних його визначень, все-таки багатозначний. В сучасній науці і на протязі всієї історії її розвитку можна було зустріти різні визначення поняття «здібності».

1.Здібності – властивості душі людини, які ми розуміємо як сукупність всіх можливих психічних процесів і станів. Це найбільш широке і старе визначення здібностей [19, с. 36].

2.Здібності являють собою високий рівень розвитку загальних і спеціальних знань, умінь і навичок, які забезпечують успішне виконання людиною різних видів діяльності. Дане визначення було поширене в психології XVIII -XIX ст. [21, с.16].

3. Здібності – це те, що не зводиться до знань, умінь та навичок, яке пояснює (забезпечує) їх швидке набуття, закріплення і ефективне використання на практиці. Це визначення прийнято тепер і найбільш розповсюджене. Воно разом з тим, ще є і найбільш лаконічним із всіх трьох вище наведених [30, с.162].

Під здібностями наука психологія ще розуміє не всякі індивідуальні особливості людини, а лише ті, які лежать в основі успішного виконання певного роду діяльності.

Здібності – це своєрідні властивості людини, її інтелекту, що виявляються в навчальній, трудовій, особливо науковій та іншій діяльності, і є необхідною умовою її успіху.

Кожна людина здібна до певного виду діяльності. Поза діяльністю цю властивість людини не можна розпізнати, описати та охарактеризувати. Тому ми й складаємо думку про здібності людини за її роботою та результатами діяльності.

Кожна здібність людини – це її складна властивість, внутрішня можливість відповідати вимогам, які ставить перед нею діяльність, і спирається на низку інших властивостей, до яких насамперед належать життєвий досвід людини, здобуті нею знання, вміння та навички [49, с.201].

Відомо, що чим багатший життєвий досвід, тим легше людині досягати успіху в діяльності. Досвідчена людина, озброєна науковими знаннями, ширше і глибше усвідомлює завдання, які суспільство ставить перед нею, і успішніше їх розв'язує, ніж людина, яка не володіє такими знаннями.

Істотну роль при цьому відіграє не тільки наявність самих знань, а й вміння користуватися ними, застосовувати їх для розв'язання нових навчальних, практичних, наукових та інших завдань. Тому не можна гозглядати здібності людини як властивості, що існують незалежно від її знань, умінь і навичок.

Здібності людини спираються на наявні у неї знання, вміння та звички, на системи тимчасових нервових зв'язків, що є засадовими стосовно їх, вони формуються й розвиваються у процесі набування людиною нових знань, умінь і навичок.

Проте це не означає, що здібності людини зводяться до її умінь, знань і навичок. Якби це було так, то за відповіддю біля дошки чи за вдало виконаною роботою ми робили б остаточний висновок про здібності людини. Насправді, як свідчать дані спеціальних досліджень, можна помітити, що окремі люди, які спочатку не можуть виконувати якусь роботу, результаті спеціального навчання починають оволодівати певними вміннями та

навичками й навіть досягають високого рівня майстерності. Як бачимо, здібності та знання, вміння та навички не тотожні [63, с.62].

Отже, аналіз теоретичних джерел з проблеми здібностей дозволив зробити висновок про багатоаспектність поглядів учених на їх природу, структуру, шляхи формування та недостатню розробку питання про здібності. Детально розкриємо ці погляди.

Природа здібностей вітчизняними вченими трактується з позицій діяльнісного. функціонально-генетичного та суб'єктного підходів. Представники діяльнісного підходу (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Ковальов, В. М'ясищев, С. Рубінштейн та ін.) розглядають здібності як властивості чи особливості особистості, що зумовлюють успішність виконання діяльності.

Представники функціонально-генетичного підходу (Є. Ільїн, Б. Русалов, В. Шадриков та ін.) розглядають здібності з позицій функціональних систем, а генезис здібностей - з позицій спадковості.

Особливість суб'єктного підходу (Т. Артем'єва, В. Москвіна, С. Науменко та ін.) полягає в тому, що творчі здібності розглядаються не як ізольована, відносно самостійна якість людини, а як істотно необхідна складова її життєдіяльності. За таких умов якісні відмінності є наслідком девної якості життєдіяльності особистості від життєвих орієнтирів і дінностей до вирішення практичних завдань (навчальних, соціальних тощо) [8, с.84].

На підставі проаналізованих досліджень можна стверджувати, що здібності – це стійкі індивідуально-психологічні властивості особистості, які необхідною внутрішньою умовою її успішної діяльності. Задатки як – натома-фізіологічні особливості мозку і нервової системи є природною кноюю виникнення й функціонування здібностей, але з поняттям здібності не ототожнюються. В загальнотеоретичному плані вченими обґрунтована необхідність і механізми формування здібностей у процесі навчання й виховання. При цьому їхній розвиток відбувається ефективніше – умови

врахування як генетичних передумов, так і соціокультурних впливів середовища. Загальноновизнаним є положення про те, що здібності бормуються в діяльності, проте у сучасних дослідженнях значна увага приділяється особливостям психічної організації суб'єкта, тобто ютенціальним резервам особистості, від яких залежать творчі досягнення.

Творчість розглядається як продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності, як діяльність, спрямована на самовираження і самоактуалізацію особистості, як взаємодія - джерело будь-якого розвитку тощо [16, с.12].

Дехто з дослідників, визначають творчість як процес народження нового, який проходить в людині: створення нових думок, почуттів чи образів, які є зепосередніми регуляторами творчих дій [19, с.40].

Творчість – це розумова й практична діяльність, результатом якої є створення оригінальних, неповторних цінностей, виявлення нових фактів, властивостей, закономірностей, а також методів дослідження і перетворення матеріального світу або духовної культури; якщо ж він новий лише для його автора, то новизна суб'єктивна і не має суспільного значення [21, с.39].

Творчість визначається як діяльність людини, яка створює нові матеріальні і духовні цінності, що володіють новизною і суспільною начущістю, тобто в результаті творчості створюється щось нове, до цього що ще не існуючого. Поняттю «творчість» також можна дати і ширше визначення. Філософи визначають творчість, як необхідну умову розвитку атерії, утворення її нових форм, разом з виникненням яких змінюються і -імі форми творчості.

Творчість – це процес створення суб'єктивно нового, заснованого на датності породжувати оригінальні ідеї і використовувати нестандартні лособи діяльності.

По суті справи, творчість – це «здатність створювати будь-яку принципово нову можливість» (Г. С. Батіщев) [20, с. 14].

Поняття природи творчості пов'язане з питанням про критерії творчої : діяльності. Творчість можна розглядати в різних аспектах: продукт творчості – це створене; процес творчості – як створено; процес підготовки до творчості як розвивати творчість.

Продукти творчості – це не лише матеріальні продукти – будівлі, машини і так далі, але і нові думки, ідеї, рішення, які можуть і не знайти одразу ж матеріального втілення. Іншими словами, творчість – це створення нового в різних планах і масштабах.

При характеристиці суті творчості важливо враховувати різноманітні чинники, ознаки, властиві процесу творення. З погляду психології і педагогіки особливо цінним є сам процес творчої роботи, вивчення процесу підготовки до творчості, виявлення форм, методів і засобів розвитку творчості. Творчість є цілеспрямованою, наполегливою, напруженою працею. Вона вимагає розумової активності, інтелектуальних здібностей, вольових, емоційних рис і високої працездатності.

Творчість характеризується як вища форма діяльності особи, що вимагає тривалої підготовки, ерудиції і інтелектуальних здібностей. Творчість є основою людського життя, джерелом усіх матеріальних і духовних благ [77, с.12].

У спільній структурі творчої діяльності, що розглядається, як система, можна виділити декілька основних підсистем. Це – процес творчої діяльності, продукт творчої діяльності, особа творця, середовище і умови, у яких протікає творчість. У свою чергу в кожній з названих підсистем можна виділити їх складові. Процес діяльності може мати такі основні складові, як формування задуму і його реалізація. Особа творця характеризується здібностями розуму, темпераментом, віком, характером. Середовище і умови є фізичним оточенням, колективом, стимуляторами і бар'єрами в творчій діяльності .

Побудова спільної теорії творчості, тобто перехід від емпіричних до фундаментальних досліджень цього складного феномену привів до того, що

наполегливо почали шукати спільні риси, властиві як науковій, так і художній творчості.

У результаті аналізу психолого-педагогічної літератури було з'ясовано, що творчий акт і звичайне вирішення проблем мають однакову психологічну структуру, яка виражається у вигляді етапів, що включають ланцюг розумових завдань.

Процес творчої діяльності можна розбити на етап знаходження рішення і етап застосування рішення. Причому вважається, що найбільш вираженим предметом психологічного дослідження є події першого етапу. Детальніше можна виділити наступні етапи творчої діяльності:

1. Накопичення знань і навиків, необхідних для чіткого викладу і формування завдання, виникнення проблеми (постановка завдань).

2. Зосередження зусиль і пошуки додаткової інформації, підготовка до вирішення завдання.

3. Відхід від проблеми, переключення на інші заняття період інкубації).

4. Осаяння або інсайт.

5. Перевірка і доопрацювання задуму, його втілення [12, с.62].

Творчість – не суцільний і безперервний рух. У ньому чергуються підйоми, застої, спади. Вищою точкою творчості, його кульмінацією є натхнення, для якого характерний особливий емоційний підйом, ясність і виразність думки, відсутність суб'єктивного переживання, напруга. У різних людей стан натхнення має різну тривалість, частоту настання. З'ясовано, що продуктивність творчої уяви залежить головним чином від вольових зусиль і є результатом постійної напруженої роботи.

Очевидно, що поняття, яке ми розглядаємо, тісним чином пов'язане з творчою діяльністю. Під творчою діяльністю ми розуміємо таку діяльність людини, в результаті якої створюється щось нове, – чи предмет зовнішнього світу або побудова мислення, що приводить до нових знань про світ, або відчуття, що відображає нове відношення до дійсності.

Якщо уважно розглядати поведінку людини, її діяльність у будь-якій області, то можна виділити два основні види вчинків. Одні дії людини можна назвати відтворюючими або репродуктивними. Такий вид діяльності тісно пов'язаний з нашою пам'яттю і його суть полягає в тому, що людина : створює або повторює вже раніше створені і вироблені прийоми поведінки і дії. Окрім репродуктивної діяльності в поведінці людини присутня творча діяльність, результатом якої є не відтворення вражень, що були у його досвіді, діях, а створення нових образів або дій. У основі цього виду діяльності лежать творчі здібності.

Синтез понять “здібності” і “творчість” зумовив робоче визначення *творчих здібностей* як комплексу індивідуально-психологічних властивостей особистості, що є суб'єктивними умовами успішного виконання творчої діяльності.

Для розуміння суті і структури творчих здібностей розглянуто концепції зарубіжних дослідників (К. Спірмен - однофакторна; Є. Торндайк, С. Хаген, Л. Герстон – мультифакторна; Ф. Вернон – ієрархічна та ін.) та досліджено погляди вітчизняних учених [5, с. 3–7].

Творчі здібності є сплавом багатьох якостей. І питання про компоненти творчого потенціалу людини залишається до цього часу відкритим, хоча зараз існує декілька гіпотез, що стосуються цієї проблеми. Багато психологів зв'язують здатності до творчої діяльності, перш за все з особливостями мислення. Зокрема, відомий американський психолог Гілфорд, що займався проблемами людського інтелекту встановив, що творчим особам властиве так зване дивергентне мислення. Люди, що володіють таким типом мислення, при вирішенні якої-небудь проблеми не концентрують всі свої зусилля на знаходження єдино правильного рішення, а починають шукати рішення по всіх можливих напрямках з тим, щоб розгледіти якомога більше варіантів. Дивергентний спосіб мислення лежить в основі творчого мислення, яке характеризується наступними основними особливостями: Швидкість – здатність висловлювати максимальну кількість ідей (в даному випадку

важлива не їх якість, а їх кількість); гнучкість – здатність висловлювати и ооке різноманіття ідей; оригінальність – здатність породжувати нові нестандартні ідеї (це може виявлятися у відповідях, рішеннях, -співпадаючих із загальноприйнятими); закінченість – здатність удосконалювати свій «продукт» або надавати йому закінченого вигляду [54, с.10].

Відомий дослідник проблеми творчості А. Н. Лук, спираючись на видатних учених, винахідників, художників і музикантів виділяє ступні творчі здібності:

1. Здатність бачити проблему там, де її не бачать.
2. Здатність згортати розумові операції, замінюючи декілька понять одним і використовуючи все більш об'ємні в інформаційному відношенні символи.
3. Здатність застосувати навички, придбані при вирішенні однієї задачі до вирішення інших.
4. Здатність сприймати дійсність цілком, не розбиваючи її на частини.
5. Здатність легко асоціювати віддалені поняття.
6. Здатність пам'яті видавати потрібну інформацію в потрібну хвилину.
7. Гнучкість мислення.
8. Здатність вибирати одну з альтернатив вирішення проблеми до її перевірки.
9. Здатність включати знову сприйняті відомості у вже наявні системи знань.
10. Здатність бачити речі такими, якими вони є, виділяти спостережуване з того, що привноситься інтерпретацією.
11. Легкість генерування ідей.
12. Творча уява.
13. Здатність доопрацювання деталей, до вдосконалення первинного задуму [40, с.62].

В. Т. Кудрявцев и В. В. Синельников, ґрунтуючись на широкому історико-культурному матеріалі (історія філософії, соціальних наук,

мистецтва, окремих сфер практики) виділили наступні універсальні креативні здібності, що склалися в процесі людської історії:

1. Реалізм уяви – образне схоплення деякої істотної, спільної тенденції або закономірності розвитку цілісного об'єкту, до того, як людина має про неї чітке поняття і може вписати її в систему суворих логічних категорій.

2. Уміння бачити ціле раніше часток.

3. Надситуативно–переробний характер творчих рішень – здатність при вирішенні проблеми не просто вибрати з нав'язаних альтернатив, а самостійно створювати альтернативу.

4. Експериментування – здатність свідомо і цілеспрямовано створювати умови, в яких предмети найбільш опукло виявляють свою приховану в звичайних ситуаціях суть, а також здатність прослідити і проаналізувати особливості «поведінки» предметів в цих умовах[31, с.59].

Таким чином, в найзагальнішому вигляді визначення творчих здібностей виглядає таким чином. Творчі здібності – це індивідуальні особливості людини, які визначають успішність виконання ним творчої діяльності різного роду.

Творчі здібності особистості – це синтез її властивостей і рис характеру, які характеризують ступінь їх відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності і які обумовлюють рівень результативності цієї діяльності [31, с.7].

Творчі здібності самі по собі не гарантують творчих здобутків. Для їх досягнення необхідний «двигун», який запустив би в роботу механізм мислення, тобто необхідні бажання і воля, потрібна «вмотиваційна основа».

Стосовно навчально-творчої діяльності в психолого-педагогічній науці виділені такі укрупнені компоненти творчих здібностей особистості:

1. Мотиваційно-творча активність і спрямованість особистості.

2. Інтелектуально-логічні здібності.

3. Інтелектуально-евристичні, інтуїтивні здібності.

4.Світоглядні властивості особистості.

5. Моральні якості, які сприяють успішній навчально-творчій діяльності.

6. Естетичні якості.

7. Комуникативно-творчі здібності.

8. Здібності до самоуправління особистості своєю навчально-творчою діяльністю [36, с.38].

Для формування творчої особистості в процесі навчання особливо важливі другий і третій компоненти.

Інтелектуально-логічні здібності учня виявляються у вмінні аналізувати. Критеріями оцінки аналізу є правильність, повнота, глибина.

Здібності виділяти істотне спільне і відволікатися від несуттєвого (абстрагування). Критерієм оцінки є логічність, правильність, глибина суджень і висновків, вміння описувати явища, процеси, логічно зв'язано, повно і правильно викладати думки. Критерієм оцінки цього вміння є повнота, глибина, логічність.

Здібності формулювати правильне означення об'єкта, встановлювати родову ознаку і видову відміну. Критерієм оцінки цієї здібності є стислість, правильність сформульованого означення.

Здібності пояснювати, що свідчить про інтелектуально-логічне вміння ігументовано викладати і розкривати сутність питання, проблеми, способи розв'язання. Критерієм оцінки є повнота, аргументованість суджень.

Здібності доводити, обґрунтовувати. Критерієм є аргументованість і володіння процедурами доведення [34, с.100–123].

Інтелектуально-евристичні здібності особистості включають:

Здібності генерувати ідеї, висувати гіпотези, що характеризує – телектуально-евристичні властивості особистості в умовах обмеженої формації, прогнозувати розв'язання творчих задач, інтелектуально вбачати і застосовувати оригінальні підходи, стратегії, методи їх розв'язання.

Критерієм є кількість ідей, гіпотез, що висувається особистістю за одиницю часу, оригінальність, новизна, ефективність для розв'язання творчої задачі.

Здібність до фантазії. Це найбільш яскраве виявлення творчої уяви, створення інколи неправдоподібних, парадоксальних образів і понять. Критерієм оцінки є яскравість і оригінальність образів, новизна, значимість фантазії, що виявляється при розв'язуванні творчих задач.

Асоціативність пам'яті, здібність відображати і встановлювати у свідомості нові зв'язки між компонентами задачі, особливо відомими і невідомими за схожістю, суміжністю, контрастом. Критерієм оцінки є кількість асоціацій за одиницю часу, їх оригінальність, новизна, ефективність для розв'язання задачі.

Здібність бачити протиріччя і проблеми. Критерієм оцінки є кількість розкритих протиріч, сформульованих проблем за одиницю часу, їх новизна й оригінальність.

Здібність до переносу знань, умінь у нові ситуації характеризує гтодуктивність мислення. Критерієм оцінки є широта переносу («внутрішньопредметний – близький, міжпредметний – дальній»), ступінь ефективності переносу знань і умінь для розв'язання творчих задач.

Здібність відмовлятися від нав'язливої ідеї, перебороти інерцію мислення. Критерієм оцінки є ступінь швидкості переключення мислення на новий спосіб розв'язання творчої задачі, гнучкість мислення в пошуку нових підходів до аналізу протиріч, що виникають.

Незалежність мислення характеризує здібність не слідувати бездумно дгальноприйнятій точці зору, бути вільним від думки авторитетів, мати свою точку зору. Критерієм оцінки є гнучкість та інверсія мислення, ступінь незалежності власної думки від думки інших.

Критичність мислення – це здібність до оціночних суджень, видіння –правильно оцінити процес і результат власної творчої діяльності та діяльності інших, уміння знаходити власні помилки, їх причини і причини

невдач. Критерієм оцінки є об'єктивність критеріїв оціночних суджень, а також ефективність виявлення причин своїх помилок і невдач [36, с.11–67].

Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми дозволив визначити ряд суттєвих положень про:

–здібності як індивідуально-психологічні особливості, що визначають міжіндивідуальні відмінності; це положення має виключне значення для діагностики творчих здібностей та визначення загального й індивідуального з їх виявленні і розвитку;

–здібності як індивідуальні особливості, що зумовлюють успішність певної чи кількох видів діяльності; у зв'язку з цим особливого значення набуває питання про якісні характеристики діяльності, в якій здібності виявляються, реалізуються і розвиваються, що потребує особливої уваги до організації навчання та дозвілєвої діяльності дошкільників з метою розвитку їх творчих здібностей;

–здібності як складне психічне утворення, що має компонентну структуру, оскільки:

а) у процесі конкретної діяльності формуються не тільки відповідні загальні здібності, а й початкові елементи спеціальних здібностей то інших суміжних сфер;

б) розвиток загальної (складної) здібності залежить від міцності, стійкості та різноманітності зв'язків між окремими компонентами її структури поряд з мірою її розвитку в цілому, у взаємозв'язку і взаємозалежності між ними;

–здібності як психічні якості, що „зосереджують у собі всю психологію людини” [29, с.67–69] і не можуть розглядатись окремо від спрямованості, досвіду, психічних процесів, емоційних станів; це положення акцентує на творчому потенціалі особистості, на необхідності досліджувати творчі здібності особистості як в індивідуально-психологічному, так і в соціально-психологічному аспектах.

Підходи до вивчення творчих здібностей, розглядаються переважно як конгнітивний феномен із застосуванням кількісних методів їх вимірювання (Дж. Гілфорд, Ф. Баррон, Д. Заррінгтон, М. Уоллс, Е. Торренс, М. Холодна та інші) [34].

Поняття «креативність» – це здібність привносити щось нове у досвід, висувати оригінальні ідеї в умовах вирішення або окреслення нових проблем, усвідомлювати недоліки, суперечності, формувати гіпотези. При цьому критеріями творчого мислення є швидкість, оригінальність, гнучкість, свідомленість, фантастичність, прагнення до інтелектуальної новизни і т.д. [41, с.114].

Можна підкреслити, що прояв і становлення творчих здібностей є невіддільними від розвитку і розвиненості інших ознак особистості, серед яких дослідники виділяють: сміливість, незалежність суджень, схильність до заперечення звичного, оригінальність, розумову відкритість, чутливість до нового та незвичного, високу ерантність до невизначених ситуацій, ініціативність, інтенсивну пошукову мотивацію, схильність до самоактуалізації. У цьому контексті творчі здібності розглядаються як постійна і впевнена готовність особистості самостійної пошукової діяльності, до прийняття самостійних рішень у невизначених чи складних ситуаціях, позитивна пізнавальна активність.

Проблема розвитку творчих здібностей особистості не зводиться до гноблення конкретних завдань, а має розглядатися у площині «особистість – соціальне оточення» [36, с.311]. У зв'язку, дуже важливим є аналіз соціальної ситуації розвитку – місця особистості в системі соціальних відносин. Система соціальних взаємозв'язків тільки тоді стає ситуацією розвитку, коли її вимоги ймаються особистістю як актуальні саме для неї. Соціальна ситуація розвитку впливає на розвиток не тільки творчих здібностей, а й ціннісних орієнтацій, певних знань, умінь, навичок, що необхідно враховувати при організації занять з дошкільниками.

1.2. Місце і функції народознавчого матеріалу та навчальної гри народознавчого спрямування у розвитку пізнавальних інтересів дошкільників

Аналіз науково-методичної літератури, практики роботи вихователів дошкільних установ, власний досвід переконують, що народна педагогіка надійно увійшла в заклади дошкільної освіти, гідно займає місце в навчально-виховному процесі.

Розроблені авторські програми з українознавства, народознавства широко апробовуються в дошкільних установах України. І це закономірне. Адже, як стверджує сучасний дослідник проблеми народної педагогіки Н. Руденко «освіта і виховання є найважливішими компонентами культури, яка в усьому світі розвивається національними шляхами» [25, с. 7].

Джерела народної педагогіки, що живляться немеркнучою історією, культурою народу, швидко приживаються і врастають новими пагонами в освітньо-виховному процесі дошкільних установ.

Народна педагогіка поширилася і практично увійшла в кожний заклад дошкільної освіти України. Нагромаджено цікавий і багатий досвід використання джерел народної педагогіки, яким діляться у своїх монографіях, посібниках науковці, а також на сторінках педагогічної преси вихователі дошкільних установ [27, 7].

Наукова пошукова діяльність педагогів України, спрямована на розробку занять, де чільне місце займає народознавство. Цікавий досвід використання народної педагогіки, вивчення народознавства нагромадили заклади дошкільної освіти м. Черкаси, м. Умані, м. Звенигородки, та інші.

У навчально-виховний процес впроваджується все цінне, що є у народній мудрості, активно залучаються діти до засвоєння спадщини свого народу.

Особливе значення ця проблема набуває в закладі дошкільної освіти.

Адже добре відомо, що саме діти цього віку відзначаються підвищеною емоційністю, яскравим сприйняттям навколишнього.

На заняттях, виховних годинах, святах, де використовуються джерела народної педагогіки, розмова ведеться про рідний край, про наші обереги, розширюються знання дітей про витоки народних традицій, використовуються експонати створених при закладі дошкільної освіти народознавчих музеїв та «Світлиці». У закладі дошкільної освіти створено фольклорні експедиційні групи, які збирають, вивчають і відтворюють звичаї, обряди, пісні, колядки. Водночас зазначимо, що переважають: виховна робота, виховні заходи з використанням народної педагогіки, народознавства.

Народознавчий матеріал і навчальна гра на його основі мають місце (це і мовні, математичні ігри, цікавки з природознавства та ін.) у практиці роботи закладу дошкільної освіти, однак ще не стали системою їх роботи. Хоча вже в досвіді В.О. Сухомлинського є цікава методика використання народної мудрості як при вивченні мови, так і математики, природознавства, історії та географії рідного краю.

Місце та функції народознавчого матеріалу, навчальної гри народознавчого спрямування безумовно визначаються змістом навчальних занять, а оскільки в кожному з них передбачається освітня, виховна і розвивальна мета, то звідси – й народознавчий матеріал і навчальні ігри, побудовані на його основі, виконують ідентичні функції.

Свідченням того, що народознавчий матеріал займає чільне місце у розвитку пізнавальних інтересів є програмні вимоги з кожного навчального заняття, що розробляють вихователі дошкільних установ.

На заняттях у закладі дошкільної освіти передбачаються такі теми: «Природа навколо нас», «Твій рідний край», «Твоя країна – Україна».

Серед показників засвоєння змісту занять визначаються: виражений інтерес до інформації природознавчого характеру, пізнавальна активність дітей, виникнення інтересу до способів досягнення результату.

Лінгвоукраїнознавча змістова лінія вихователів дошкільних установ передбачає розширення уявлень дітей про культуру українського народу, про її особливості в різних регіонах України. Ця робота має органічно поєднуватися з іншими аспектами навчання і реалізовується за допомогою зібраних текстів, використання тематичних груп слів, стійких виразів, у яких відображується особливості матеріальної і духовної культури народу, національного характеру. Назва цієї змістової лінії акцентує необхідність приділяти особливу увагу мовним аспектам проблеми: тлумаченню значення, особливостей використання слів, фразеологізмів, прислів'їв, приказок; розвитку уміння доречного використання їх у мовленні; роботі над текстами [18, с.34].

Вивчення азів математики створює широкі можливості для розвитку розумових здібностей дітей дошкільних установ: пам'яті, логічного і критичного мислення, інтуїції, уяви, уваги, інформаційної культури, формування первинних умінь доказово міркувати і пояснювати свої дії [71, с. 14].

Важливим завданням занять з математики визначено розвиток пізнавальних здібностей у дітей. З цією метою перед вихователями дошкільних установ ставиться завдання створити умови для досягнення вищих результатів дітьми, які проявляють схильність та інтерес до математики. Для цього матеріал чинного курсу початкової математики доповнюється системою змістовно-логічних ігор, системою нестандартних задач і завдань розвиваючого характеру, де значне місце займають народознавчий матеріал та ігри на його основі.

Поглиблювати і розширювати знання про народні звичаї, традиції, обряди, багатство народної мудрості мають вихователі у дошкільних установах на заняттях «Художньої праці».

Місце і функції народознавчого матеріалу та навчальної гри народознавчого спрямування у розвитку пізнавальних інтересів дітей визначається у змісті понять «Народознавство», «Дидактична гра». За

визначенням Г. Лозко «народознавство – це наша духовна культура, історія звичаїв, обрядів, пісень, свят, виміру часу. Народознавство для нас – це пізнання себе в собі і в світі, своїх коренів та свого внутрішнього «Я» [27, с. 34].

Педагогіка народознавства забезпечує практичне засвоєння дошкільниками творчих традицій, звичаїв, обрядів, мистецьких надбань дідів і прадедів.

Стосовно дидактичних ігор, зокрема на народознавчій основі, у педагогіці відсутні визначення їх суті, функцій. Однак наявні міркування щодо гри як дійового засобу розвитку мислення дитини (Т.І. Поніманська), методу формування пізнавальних інтересів дають підстави узагальнити про дійове місце і важливі функції означеного виду ігор у розвитку пізнавальних інтересів.

Народознавчий матеріал, використаний у дидактичних іграх формує ціннісну орієнтацію дитячої свідомості, виконує функцію стимулів до навчання, активізує розумову діяльність дошкільників.

Науковці визначають, що народні ігри – багата скарбниця народної мудрості, досвіду поколінь у ті часи, коли не існувало наукової педагогіки. Та народні ігри до цього часу не мають наукової класифікації. Ми ґрунтуємося на тих класифікаціях гри як методу навчання, прийнятій у сучасній дидактиці (О.Я. Савченко) [47].

Водночас у сучасній педагогіці доведено педагогічну цінність навчальної гри, яка розглядається провідним видом діяльності у дошкільному віці і важливим у молодших школярів. У грі поєднуються риси, характерні для будь-якої соціальної діяльності (цілеспрямованість, усвідомленість, активна участь) та специфічні, притаманні лише грі (свобода та самостійність, самоорганізація дітей, наявність творчої основи, обов'язкове почуття радості і задоволення). Значна творча робота відбувається в дидактичних іграх, які мають на межі розвиток пізнавальної активності, допитливості, кмітливості, швидкості розумових дій, ініціативи у прийманні

рішень. Творчий елемент завжди індивідуалізований, він є носієм індивідуальності кожного гравця, тому гра є засобом розвитку творчості, формування здібностей дітей.

З огляду на суть і зміст навчальної гри, її призначення *провідними функціями ігор з народознавчим матеріалом ми визначаємо: інформаційно-пізнавальну, ціннісно-орієнтаційну, творчо-розвивальну, соціальну*. Водночас вони взаємопов'язані, не виключають взаємовпливу і є визначальними у системі загальнонавчаних функцій в сучасній дидактиці.

Дослідження та практика переконують, що місце гри у пізнанні світу дитиною, у розумовому розвитку інше, ніж праця і навчання.

Великі можливості щодо розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку має дидактична гра. Дидактична гра – творчий засіб навчання, виховання і розвитку здібностей, що спрямовані на розвиток спостережливості, уваги, пам'яті, мислення, мовлення, сенсорної орієнтації, кмітливості і винахідливості, а тому їх можна використовувати під час надання у дошкільному закладі. Дидактичні ігри дозволяють підвищити сприйнятливості дітей, номанітнити навчальну діяльність дитини, приносять цікавість, розвивають дитячу творчість. В. Сухомлинський зазначав: «Немає абстрактного учня... Мистецтво й майстерність навчання і виховання полягає в тому, щоб, розкривши сили і можливості кожної дитини, дати їй радість успіху у розумовій праці» [56, с.130–137].

Сучасна дидактика, звертаючись до ігрових форм навчання, вбачає в них можливість ефективної взаємодії педагогів і дітей, продуктивної форми спілкування з властивими їм елементами безпосередності й невимушеної зацікавленості. Дидакти високо оцінюють дидактичну гру та її роль в системі навчання.

Отже, у терміні «дидактична гра» наголошується на її педагогічній спрямованості, відображається багатогранність її застосування з урахуванням дидактичної мети заняття і рівня підготовленості дітей.

Відомо, що складовими успішного навчання є інтерес та мотивація: коли учням цікаво і вони розуміють, для чого виконують те чи те завдання, значно легше проходить процес засвоєння нового матеріалу. Дидактичні ігри надають широкі можливості для вільного спілкування вихователя і дитини, атмосфери творчого пошуку, коли і той і той здобувають істину. Важливо стати інтегратором думки дітей, своєчасно вносити певні поправки, пропозиції, не обмежувати учнів у судженнях, вільному висловлюванні своїх думок. Адже свобода думки – перша сходинка до творчості. Структурні складові дидактичної ігри на заняттях – дидактичне завдання, ігровий задум, ігровий початок, ігрові дії, правила гри, підбиття підсумків.

На всіх етапах розвитку особистості гра сприймається як цікаве, яскраве, необхідне для її життєдіяльності заняття. Але найбільш важливе значення у вихованні і розвитку дітей вона відіграє у дошкільному та молодшому шкільному віці. І чим старший школяр, тим більше він відчуває значення гри.

Проблема гри має глибокий історичний розвиток. Ще у свій час в Німеччині педагог Гутс-Мутс [34] звернув увагу на загальне розповсюдження ігор в усі часи життя усіх народів, на велику кількість тих ігор і їх різноманітність та надзвичайну здібність людей вигадувати різні ігри – здібність, що відповідає природному нахилу всіх здорових дітей до рухливості і творчості.

Дитина, граючись, здійснює якісь певні цілі, яким і підпорядковує певні моменти своєї діяльності. Гра – то найчистіша й найодухотворенніша діяльність дітей. В ній заховано джерело добра; вона, коли її не зіпсовано зовнішніми впливами, найкраще полірує душу дитини і зміцнює її тіло [29, с.56].

У грі дитина уявляє себе якнайкраще, безпосередньо, бо в грі вона живе цілком натурально тими почуттями, що їх вона в цей час переживає, і дорослим потрібно якнайменше обмежувати час ігор. Паола Ламброзо висловлював думку про те, що все навчання вести іграми. Він вважав, що це

б внесло в школу жвавість, зацікавленість і полегшення. Цю ідею реалізували в середні віки в школі Вітторино-де-Фельтре в Італії, а також і в XVIII столітті Улак- Баратьєра.

У дитячі роки гра є основним видом діяльності людини. За її допомогою діти пізнають світ. Без гри дітям жити нудно, нецікаво. «Гра і мова»,– писала С. Русова,– в них соціальне життя дитини, це природна школа громадського виховання, релігії, мистецтва. В своїх іграх дитина ніби перевіряє свої переконання, враження, перетворює їх на основі свого розуміння, дієво переживає їх; ось через що кожна самостійно вигадану ітиною гру можна вважати як твір її генія». У грі здорова дитина виявляє нахили, своє переймання, свої виявлення і фізичну силу, свої творчі тібності свою повну самосвідомість [44].

В грі діти перевіряють свою силу й спритність, у них виникає бажання фантазувати, відкривати таємниці і прагнути чогось прекрасного, розвивати творчі здібності. При вмілому використанні гра може стати незамінним помічником педагога. Гра– це життєва лабораторія дитинства, яка дає той аромат, ту атмосферу молодому життю, без якого ця пора її була б безкорисна для людства. В грі, цьому спеціальному опрацюванні життєвого матеріалу, є найцінніше ядро розумної школи дитинства [76, с. 29].

Значний вклад в розробку цієї проблеми внесла М. Монтесорі. Вона правильно оцінила роль гри, зробила з цього висновки і у своєму дидактичному матеріалі дала першу спробу наукового обґрунтування систематичного матеріалу дидактичних занять. Монтесорі ставить завданням дидактичного матеріалу, як основи творчості, розвиток окремих процесів дитини, особливо розвиток відчуттів. Вона диференціювала різні відчуття, причому для кожної дитини підбрала певний матеріал, вправи, які здатні розвивати її до максимального ступеня. М. Монтесорі першою дає науково-розроблену систему матеріалів дитячих занять, вправ, ігор, за допомогою яких розвиваються органи сприймання і тим самим

підготовлюють психофізіологічний організм дитини до творчої роботи [34, с.45].

Яскравим прикладом ігрової позиції вчителя є діяльність А. С. Макаренка, який писав: «Гра має важливе значення в житті дитини, має те саме значення, яке в дорослого має діяльність, робота, служба. Яка дитина в грі, така з багатьох поглядів вона буде в роботі, коли виросте. Тому виховання майбутнього діяча відбувається насамперед у грі» [54, с. 10].

Для правильного формування вищої нервової діяльності дитини педагогу необхідно підібрати такі ігрові ситуації, які відповідали б її вікові. Адже тільки та гра є педагогічно цінною, в якій дитина активно діє, творчо мислить, будує, комбінує, моделює людські взаємини. За цих умов вона може грати в грі різні ролі – бути командиром, виконавцем, творцем, знаходити умови для виявлення своїх здібностей та життєвої активності. Гра без зусилля, гра без активної діяльності – завжди погана гра [78, с.69].

Відомий педагог В. О. Сухомлинський говорив про важливе місце гри в житті дитини, як найсерйознішої справи, яку вона виконує в цьому віці, про єдність праці та гри, про неможливість повноцінного розумового розвитку неї. Гра – це величезне світле вікно, потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що запалює вогник допитливості і любові, знань. То що ж страшного в тому, що дитина вчиться писати граючись, що якомусь етапі інтелектуального розвитку гра поєднується з працею... [55, с. 15–16], – писав В. О. Сухомлинський.

Педагог вважав, що гра є широким і багатогранним поняттям. Адже діти граються не тільки тоді, коли бігають, змагаються, а й тоді, коли наружують свої творчі здібності, уяву, пам'ять. Тому без гри розумових сил, без творчої уяви неможливе повноцінне навчання, особливо в перші роки перебування в школі.

Значний вклад у розв'язання проблеми використання дидактичної гри на уроках в початкових класах вніс відомий грузинський педагог

Ш. О. Амонашвілі. Він висвітлює питання про використання дидактичних ігор з дітьми [2, с.5].

Ш. О. Амонашвілі неодноразово підкреслював, що особливість організації ігрової діяльності в тому, що дитину не можливо примусити навчатись. Інакше це буде не гра, а примусова робота. Адже принципова хобливість гри як діяльності – це інтерес. Педагог вважає, що захоплюючи душу дитини, він допомагає дітям не відчувати в грі втоми і напруги. Але інтерес, особливо у маленьких дітей, нестійкий, поверховий. І те, що цікавить дитину в грі, не завжди співпадає з її педагогічною цінністю. Тому дітей потрібно вчити гратися без примусу, підказувати прийоми і засоби ігрового спілкування (жести, міміка, різноманітні ролі, незвичайні назви іграшок і т.д.). Така робота можлива, якщо гру включати в навчальний процес як розгорнуту діяльність, яка необхідна для розвитку творчих здібностей в урочній і позаурочній роботі.

Навчання завжди включає елементи примусу. Але в одних випадках дитина відчуває придушення своїх бажань, а в інших – вона вчиться з відчуттям вільного вибору, тобто за принципом автодидактизму. Ш. О. Амонашвілі, досягаючи вражаючих результатів у навчанні і вихованні дитини, йде саме таким шляхом у своїх експериментах. Пронизуючи все спілкування з дітьми ігровою діяльністю, він робить їх співавторами процесу навчання. Дидактична гра тому і цінна на занятті, що, граючись, дитина діє активно, вільно, гра захоплює її відчуття, інтелект, уяву, творчі здібності. При допомозі ігрових форм взаємодії обов'язкові навчальні завдання сприймаються дітьми як бажаний самостійний вибір [2, с.8].

Відомий вітчизняний психолог Л. С. Виготський вважав, що за грою стоять зміни потреб і свідомості, мислення; гра, особливо сюжетно-рольова, «повинна бути зрозуміла як уявна, ілюзорна реалізація нереалізованих бажань, зміст яких пов'язаний з власним бажанням та із світом дорослих» [31, с.60–63].

Ця позиція видатного психолога отримала розвиток у працях О. М. Леонтєва і Д. Б. Ельконіна, які підкреслювали, що в грі реалізуються потреби дитини творчо діяти [31].

К. Д. Ушинський розглядав гру у зв'язку з роботою уяви, хоча вважав помилковим погляди на дитячу уяву, як на щось сильне, могутнє і величне. У середині XIX століття К. Д. Ушинський помітив ту особливість дитячої гри, яка потім стала основою використання гри як методики. У К. Д. Ушинського немає власної теорії гри, він лише вказував на її велике значення в розвитку і вихованні дитини. Він підкреслював, що навчальна діяльність суттєво відрізняється від ігрової, а перехід дитини від гри до уміння є серйозною подією в житті, пов'язаною з появою нових мотивів. Але це не означає, зазначив він, що гра має бути виключена з діяльності школяра [60, с.56].

У навчанні молодших школярів, зокрема першокласників, певною мірою використовуються ігрові дії. Гра як вид діяльності не тільки зберігається в їх житті, а й продовжує розвиватися. А. І. Сікорський розглядав гру головним чином зі сторони розумового розвитку[48]. Хоча у вченого дитячі ігри не були предметом його наукового дослідження, разом з тим він пише: «Ознайомлення з іграми і забавами дітей безперечно належить до числа предметів, які заслуговують повної уваги зі сторони психолога. Насправді, щоденний досвід показує, що ігри становлять найголовнішу сторону дитячого життя, що діти захоплюються ними з вражаючою невтомністю. Неважко впевнитися і в тому, що складність і різноманітність гри та інтерес, який знаходять до них діти, ростуть і збільшуються в міру розумового розвитку дитини; паралельно з цим в організації ігор все більше відбиваються фантазія і творчість дитини. Взагалі, можна сказати, що ігри задовольняють деякому невблаганному розумовому запиту, який спонукає дитину до невпинної діяльності» [15, с.77].

Якщо К. Д. Ушинський підкреслював значення гри для загального розвитку душі, для розвитку особистості і її моральної сторони, то д

І. Сікорський вказував на роль гри в розумовому розвитку й виховання дитини.

Теорію гри розробляли і вітчизняні психологи Д. Н. Узнадзе та Л. С. Виготський. Д. Н. Узнадзе [31] вбачає в грі результат тенденції функцій дії, які уже дозріли і ще не отримали застосування в житті. У цій теорії гра представлена як продукт розвитку, який випереджує потреби життя. Це є позитивною стороною думки психолога. Але ця теорія містить і свій недолік. Він полягає в тому, що гра розглядається як дія функцій, що дозріли зсередини, а не діяльність, яка народжується у взаємозв'язку з навколишнім світом. Таке пояснення гри не може трактувати реальну гру в її конкретних проявах. Л. С. Виготський та його учні вважають вихідним положенням у грі те, що дитина, граючись, створює собі вигадану ситуацію замість реальної і діє в ній, виконуючи відповідну роль, надаючи предметам навколишньої дійсності переносного значення [31].

«Що ж таке гра – доступна дитині і незрозуміла для вченого?» – ставить таке запитання С. Л. Рубінштейн і дає на нього таку відповідь: «Перед усім гра, поскільки мова йде про ігри людини і дитини, – це свідомо діяльність, тобто сукупність свідомих дій, об'єднаних єдиним мотивом» [31, с.95]. Психолог вважає, що гра завжди тісно пов'язана з працею, з практикою і з впливом на світ. «Гра людини – породження діяльності, за допомогою якої людина перетворює дійсність і змінює світ. Суть людської гри – в здатності, відображаючи, перетворювати дійсність», – писав С.Л.Рубінштейн.

У грі вперше формується й проявляється потреба дитини впливати на світ, а це і є основне та загальне значення гри.

Про значення ігор писало багато психологів, а також великий вклад у розв'язання цього питання зробив Ерік Берн. Він вважав, що ігри, в які грають люди, передаються від покоління до покоління. „Улюблена гра конкретної людини може прослідковуватись як у минулому - у її батьків, так і в майбутньому – у її дітей. У свою чергу її діти, якщо тільки не станеться якихось зовнішніх змін, будуть вчити цих ігор своїх внуків» [31, с.29], –

пише психолог. Таким чином, аналіз ігор проведено на широкому історичному просторі. Як свідчить досвід, ігри, переходячи з покоління в покоління, можуть змінюватись. В цьому і є історичне значення ігор [31, с. 238].

Будь-яка діяльність, що пов'язана з умовностями – це гра. Особливе значення набувають ігри для професійної і учбової діяльності. Гра дозволяє за короткий час засвоїти учнями знання, уміння і навички з різноманітних навчальних дисциплін, розвинути творчі здібності. Окрім цього, дана система інтенсивного навчання відкриває перспективу широкого використання методик в процесі безперервної освіти, при підвищенні кваліфікації керівників і спеціалістів.

В основу вікової періодизації, яка розроблена Л. С. Виготським, О. М. Леонтьєвим і Д. Б. Ельконіним, покладено уявлення про те, що будь-якому віку і періоду життя відповідає певний тип діяльності – провідний вид діяльності. В кожній провідній діяльності виникають і формуються відповідні психологічні новоутворення, зміна яких і характеризує зміну вікових періодів. Згідно даної періодизації провідним видом діяльності молодших школярів є навчання. «Повноцінну діяльність можна сформувати лише на основі ігрової і навчальної, а навчальну діяльність – тільки на основі ігрової, оскільки навчання направлене, зокрема, на оволодіння такими абстракціями і узагальненнями, які передбачають наявність у дитини уяви і символічної функції, що формуються у грі» [26, с.39]. У результаті оволодіння ігровою діяльністю у дитини на кінець дошкільного віку, як відмічає Д. Б. Ельконін, формується прагнення до суспільно-значимої і суспільно-оцінної діяльності, які є основною передумовою готовності до навчальної діяльності.

Психологічні та педагогічні дослідження свідчать про те, що початок розвитку творчих здібностей дітей припадає на дошкільний вік, коли змінюється характер їхньої діяльності порівняно з раннім дитинством. І тип діяльності Л. С. Виготський характеризує як перехід до творчої діяльності,

якщо мати на увазі той факт, що у всіх видах діяльності дошкільника в шикає зовсім своєрідне співвідношення думки та дії² саме можливі втілення адуму, можливість йти від думки до ситуації, а не від ситуації думки. Чи візьмете ви ігри, малюнки, працю, – скрізь і в усьому ви будете мати справу з абсолютно новими співвідношеннями, які виникають між мисленням і діями дитини». Уява старших дошкільників і молодших школярів набуває усе більш активного характеру, в них розвивається здатність до творчої діяльності. «Це підтверджується і тим, що більшу увагу діти починають приділяти ідеї, тобто задуму свого витвору. Звичайно, дошкільник, ані навіть школяр не намагається передати якусь абстраговану думку в образній формі. Ідейний задум 6–7-річної дитини зазвичай вичерпується сюжетом її малюнка, гри або розповіді», – стверджував Л. С. Виготський [31, с.56].

Глибокий і складний процес перетворення і засвоєння життєвих вражень відбувається саме в іграх, творчий початок проявляється так у задумі – обранні теми гри, малюнка, засобів здійснення задуму та втому, що діти не копіюють побаченого, а з великою щирістю та безпосередністю, не переймаючись справленим враженням, передають своє ставлення до зображуваного, свої думки та почуття. На відміну від дорослих діти не здатні у подробицях обміркувати майбутню роботу або гру, вони намічають лише загальний план, який і реалізують у процесі діяльності. Завдання психолога та педагога – розвивати творчі здібності дитини, цілеспрямувати уяву, спонукати її в будь-якій справі переходити від думки до дії. Дитяча творчість заснована на наслідуванні, яке служить важливим фактором розвитку дитини, зокрема її художніх здібностей. Завдання педагога – спираючись на схильність дітей до наслідування, прищеплювати їм навички та вміння, без яких неможлива творча діяльність, виховувати в них самостійність, активність у застосуванні цих знань та вмінь, формувати критичне мислення, цілеспрямованість. Творча уява дитини особливо яскраво виявляється і розвивається у грі, деталізуючись у цілеспрямованому ігровому задумі: у грі часто проявляються емоції, які у житті їм ще невластиві. Ігрова творчість

виявляється також у пошуках засобів зображення задуманого: діти реалізують свій задум з допомогою мови, жестів, міміки, застосовуючи різні предмети, конструкції, будови. У грі з особливою силою виявляються індивідуальні особливості дітей, які також впливають на розвиток творчого задуму.

На жаль, маємо відзначити нестачу уваги до розвивальних функцій навчання в закладі дошкільної освіти: орієнтація на формування більш емпіричного, репродуктивного мислення призводить до того, що багато хто із завтрашніх фахівців, які добре знають шкільну програму, не в змозі використовувати знання в нестандартній обстановці, не володіють творчим мисленням, спираються в основному на свою пам'ять, вагаються, відповідаючи проблемні питання навіть тоді, коли мають під рукою підручники та альні посібники.

Сьогодні питання про розвиток творчих здібностей учнів у теорії та практиці навчання постало особливо гостро, тому що останні дослідження виявили в школярів значно більші, ніж вбачалося раніше, можливості засвоювати наукові поняття, знання та вміння як у звичних, так і в нестандартних ситуаціях. Такий стан речей викликав необхідність розробки нових етичних підходів до навчання школярів, які враховують не тільки накопичення знань, але й цілеспрямоване засвоєння – в умовах застосування евристично орієнтованих методів навчання – систем, понять, закономірностей, узагальнених структур, які дозволяють глибше усвідомити сутність конкретного навчального предмета і на цій основі опанувати загальні прийоми вирішення найрізноманітніших завдань. Процес навчання може протікати з різним докладанням сил, пізнаної активності та самостійності дітей одних випадках він має наслідувальний, репродуктивний характер, в інших, – пошуковий, а іноді творчий. Саме характер навчального процесу впливає на його кінцевий результат– рівень набутих знань, умінь і навичок, розвиток здібностей.

Сучасні психологи згодні в тому, що більшість дітей та як це не дивно – дорослих успішно вирішують проблеми та завдання, запропоновані в ігровій формі. Визнаючи, неабияку роль гри в житті людини схилиючи перед нею голову, А. Ейнштейн писав: «Теоретична фізика – це дитячі іграшки порівняно з грою». Важливо пам'ятати що гра впливає на навчальну діяльність, особливо інтелектуально пасивних дітей (виконуючи в процесі гри велику розумову роботу, такі діти активізують власну діяльність). Творчість є не більш як проекцією дитячих ігор на життя дорослих [33, с. 111].

Величезне значення для розвитку творчих здібностей мають рівні розвитку таких психічних процесів, як різновиди пам'яті, мислення, уваги. Такий розвиток здійснюється з допомогою спеціальних ігор і вправ. Тому епізодичне використання ігор не несе бажаного результату; інтелектуальні завдання повинні поступово усувати і розвивати всі рівні інтелектуальної та творчої діяльності учнів, явно використовуватися на практиці.

Слід звернути увагу на аспекти, що будуть сприяти розвитку творчих здібностей молодших школярів. Серед таких слід виділити:

1. За визнанням психологів, розвивати творчі здібності можна, лише орієнтуючись на індивідуально-психологічні особливості учнів та психологічну готовність педагога до реалізації методів роботи з дітьми молодшого шкільного віку. Вибір методів творчої роботи залежить від віку учнів, їхньої о розвитку, інтересів, характеру. Але максимальний позитивний ефект виховання можна досягнути лише тоді, коли «вектори» учительського, батьківського, суспільного (усі види середовища, масові засоби комунікації) виховання співпадають за направленістю та є творчими за суттю, формами і характером поставлених цілей. Успішне здійснення тієї чи іншої діяльності залежить від врахування якостей особистості. Одні тільки здібності не можуть привести до великих досягнень. Перш за все, здібності тісно пов'язані з позитивним відношенням до відповідної діяльності, інтересом до неї, схильністю займатися нею.

2. Розвиваючи здібності дітей, потрібно виховувати у них наполегливість у подоланні труднощів, без якої будь-які здібності не дадуть результатів. Інколи учень, який володіє хорошими здібностями, опускає руки той невдачах, губить віру у свої сили. У таких випадках вихователь повинен затримати дитину, допомогти йому подолати труднощі. Як переконливо доводять досвідчені педагоги-практики, важливу роль у формуванні творчих здібностей є створення необхідних умов для самостійних дій дітей, стимулюючи при цьому до мобілізації і використання теоретичних знань. Відомо, що творча діяльність можлива на основі використання конкретних знань, умінь і навичок. Однак, діти не завжди уміють самостійно використовувати свої знання на практиці, а також не завжди можуть перебороти труднощі у процесі виконання творчого завдання. Тому дуже важливо вчителю сприяти встановленню зв'язку між їхніми наявними знаннями, вміннями і навичками та тим завданням, що потрібно виконати. Якраз в умовах роботи на заняттях гуртків технічної творчості формуються такі важливі зв'язки, і учні можуть самостійно виконувати творчі завдання. Педагоги розглядають дитячу технічну творчість як масову форму залучення дітей до творчої діяльності, як один з ефективних засобів трудового виховання, творчого ставлення до праці.

3. Невід'ємною умовою у процесі виховання творчої особистості слід вважати роль вихователя і створення ним гуманного середовища. Педагогами-практиками доведено, що дитина дошкільного віку повинен мати зразок, приклад для наслідування, у нього потрібно запалити іскру до творчості, тобто спрямувати їх на шлях пошуків. Вихователь повинен відмовитись від прагнення «формувати особистість» дитини, так як це означає одну з форм педагогічного насилля. Вихователь не робить вибір за дитину, надає йому можливість вибору різних способів поведінки, спілкування, взагалі засвоєння соціального досвіду. Інакше замість того, щоб пом'якшити негативний вплив соціально-психологічного контексту на дитину, вихователь більше його посилює. Найважливіша функція педагога в

тому, щоб омолодити людині своєчасно осмислити надбаний досвід, адже основне – знизити психологічне навантаження у процесі навчання, саме воно – безпечне, а не обсяг інформації.

4. Рівень спілкування педагога найперше зумовлюється його гуманістичною спрямованістю, ставленням до дітей, до своєї педагогічної діяльності. Гуманне педагогічне спілкування, що забезпечувало б розвиток творчих здібностей, може відбуватися лише в середовищі, яке має сприятливий вплив на всіх: дітей, батьків, вихователів, а не в системі. Таке середовище не перешкоджає постійному спілкуванню людей, дає змогу висловлювати свої міркування. Існування педагогічного середовища неможливе без повної довіри всіх учасників спілкування без відвертості, щирості. Талант вихователя криється в умінні його діалогічного спілкування з дітьми. Діалог виступає в ролі механізму розвитку творчого мислення.

5. Велике значення для дитячої творчості мають соціальні контакти, у які вступає дитина із самого початку життя. Відразу ж після свого народження дитина зустрічається із соціальним оточенням, яке складається з її батьків. Саме батьки та батьківська педагогіка мають величезний вплив на розвиток дитячої особистості, на формування її власної Я-концепції, тобто є системи уявлень про себе, на основі якої вона взаємодіє з іншими людьми. У процесі виховання людської особистості навколо неї діє багато різноманітних чинників так чи інакше впливають на її розвиток, у тому числі і на розвиток гуманності: сім'я, особа, педагог. Колектив, особа вихованця, його духовне життя, інші сили, такі як вулиця, друзі, знайомі [49, с. 200–204].

Порівнюючи дитину, В.О. Сухомлинський «бачив коло неї дуже багато скульпторів, один з яких має за мету вирізати скульптуру. Але не завжди ці скульптури діють як злагоджений симфонічний оркестр. Так, чи інакше, саме педагог має стати, за його словами, «чутливим, мудрим, досвідченим, обережним диригентом цієї гармонії, гармонії творення людини» [55, с.10].

Перечитуючи роботи В. О. Сухомлинського, на сторінках яких він звертається з порадами до батьків, виділяємо основні заповіді, керуючись

якими, можна зберегти емоційну сприйнятливості дитячої душі, розвивати творчі здібності і в той же час виховувати дитину, пристосованою до життя та відповідальною за свої дії. «Материнська школа» повинна виховувати в дитині ніжне, чутливе, чуйне серце. Щоб дитина пізнавала навколишній світ не тільки розумом, а й серцем «Дбайте про багатство емоційних стосунків у сім'ї», – пише Сухомлинський у роботі «Сто порад учителям» [58, с.387–392].

Як свідчить практика, до важливої умови розвитку творчої особистості дітей не можна не віднести такий важливий сектор як використання у навчально-виховному процесі навчальних ігор та ігрових моментів. Включення ігор у навчально-виховний процес виправдано як з дидактичної, так і з психологічної точки зору. За характером ігрової методики виділяють такі типи ігор: предметні, сюжетні, рольові, ділові, імітаційні, творчі та ігри-драматизації. У грі дитина творить оточуючу дійсність. Гра повинна бути вільною та самостійною діяльністю, що нікає з ініціативи дитини. Примус до гри перетворює її в регламентовану діяльність. Вихователь повинен надихати дітей на творчість у грі. Ці ігри сприяють психологічній розкряченості та свободі прояву особистісного «Я» [29, с.67].

Великою популярністю у наш час користуються комп'ютерні навчальні ігри. Їхня роль і значення, як стверджують фахівці, безумовно виходять за рамки педагогіки. Ставши засобом проникнення у світ майбутнього, вони сприяють відпрацюванню інтуїції, розвитку продуктивного мислення, творчої уяви, Ігри стимулюють ініціативу і творчий пошук, сприяють підвищенню мотивації навчання, підкоряють свої інтереси загальним цілям. Розвивальні інтелектуальні ігри спрямовані на розвиток логічного мислення і творчих здібностей. Крім того, гра дозволяє вийти за рамки певного навчального предмету, спонукаючи учнів до застосування знань у суміжних галузях та в практичній діяльності. Важливо те, що дитина може самостійно приймати рішення і при цьому бачить, до чого призводить кожний розв'язок.

Дитині дійсно необхідні ігри, однак вони повинні розвивати, а не губити інтелект; виховувати, а не пригнічувати душу дитини. Перш за все необхідно звернути увагу на те, в які ігри вони грають; не дозволяти їм «зациклюватися» на одній і тій самій грі. Важливо акцентувати увагу дітей на враженнях від подій реального життя.

Використовуючи у навчально-виховному процесі дидактичні комп'ютерні ігри, створюються такі умови, за яких дитина отримує мотиваційні стимули, що сприяють розвитку творчої активності в процесі його пізнавальної діяльності. А це повинно забезпечувати досягнення високих результатів у навчанні за мінімальних зусиль і витрат часу зі сторони дитини.

Отже, використання ігрової діяльності у навчальному процесі дитини має великий потенціал для розвитку творчих здібностей дошкільнят.

Висновки до першого розділу

Дослідження теоретичних аспектів розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу дало підстави до наступних узагальнень:

Пізнавальні інтереси дітей дошкільного віку розглядаємо як складне психологічне утворення, що є процесом ініціативного перетворення дитиною предмета або явища з метою його більш глибокого пізнання, удосконалення, вияву «Я» особистості у пізнавальній діяльності.

Критеріями розвитку пізнавальної активності дитини дошкільного віку є: сформованість пізнавальних інтересів; міра і ступінь пізнавальної самостійності; обсяг та якість виконаного завдання; сформованість прийомів пізнавальної діяльності; ступінь емоційно-вольових проявів у ході навчальної діяльності; рівень навчальних досягнень.

Виявлено можливості впливу музики на розвиток пізнавальних

інтересів засобами дидактичної гри. З'ясовані провідні функції музики в цьому процесі, як-от: загальні (духовно-творча, естетична, інформативно-пізнавальна, світоглядно-виховна, аксіологічна, евристична, соціально-орієнтаційна, комунікативна, регулятивна, сугестивна, гедоністична, компенсаторна, катарсистична) і спеціальні, притаманні музиці. Музика у роботі *вихователя* володіє низкою дидактичних засобів щодо розвитку пізнавальних інтересів, якими є: провідні види музичної діяльності дітей (слухання музики, її виконання (спів, музикування, рухи), творчість у галузі музики, теоретичне вивчення музики), зміст і характер музичних творів, історія народного музичного мистецтва, інтеграція видів народного мистецтва, музичні образи, що втілюють в собі універсальний код етносу, а також народні традиції, обряди, фольклор.

Дидактична гра – це гра за правилами, підпорядкованими досягненню заздалегідь накресленого ігрового результату.

РОЗДІЛ II. РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ

2.1. Провідні принципи і завдання використання народознавчого матеріалу і навчальної гри в закладі дошкільної освіти

Здійснення дидактичних функцій народознавчого матеріалу та ігор на їх основі вимагає від вихователя знання домінуючих принципів та завдань, певних педагогічних умов їх застосування.

Теорія та практика підтверджують, що результативність використання народознавчого матеріалу у різних формах, а також в ігровій значно підвищується за умов їх організації певною системою.

Основою ефективності означеної системи є взаємозв'язок діяльності вихователя й дошкільника при опрацюванні народознавчого матеріалу (суб'єктно-об'єктний спосіб спілкування), перевага репродуктивної діяльності.

Успіх використання народознавчого матеріалу та навчальної гри у дошкільному віці буде досягнутий при дотриманні принципів навчання, визначених у науковій дидактиці (О.Я. Савченко) [46]. З огляду на те, що принципи дидактики достатньо обґрунтовані у педагогічній літературі, ми лише посилаємося на джерела. Безумовно, для дошкільного віку, у контексті нашого дослідження можна відокремити найбільш важливі. Водночас ми погоджуємося із позицією М. Стельмаховича у тому, що всі дидактичні принципи важливі [53, с. 52].

Стосовно напряму нашого дослідження ми виділяємо принципи, обґрунтовані саме М. Стельмаховичем щодо використання народної педагогіки у навчально-виховному процесі дошкільника. Не виключаючи значення принципів доступності, наочності, послідовності знань та інше, ми

вважаємо, що *специфіка використання народознавчого матеріалу зобов'язує вихователя ґрунтуватися на таких принципах.*

Натуралізм (природовідповідність), який вимагає розглядати людину як частину природи й неухильно дбати про гармонійний розвиток природних сил дитини, яка розвивається наче та рослина. Коли в процесі навчання не зважають на природу дитини, або зважають частково, це призводить до втрати талановитих людей у суспільстві. Згаданий принцип проповідується багатьма народними висловлюваннями через паралелі «Людина-природа», а саме «Діти, як квіти: поливай – рости будуть», «Гни дерево, поки молоде, вий дітей, поки малі».

Раціоналізм націлює плекати розум дитини у сукупності її духовним розвитком, національної родинно-побутової культури, народних мистецтв («Розум – скарб людини», «Розумний всьому дає лад», «Розуму не купують, а надбають»).

Гуманізм передбачає людяне, доброзичливе ставлення до дитини і намагання формування «досконалої людськості», чуйного ставлення до людини взагалі. Духовний космос народної педагогіки знімає будь-який принизливий тиск на дитину.

Евдемонізм (від гр. «евдемонус» – щастя) передбачає у навчанні радість успіху, щастя від пізнання нового. Кожна людина по-своєму розуміє щастя. Дошкільник щасливий, бо його похвалили, він отримав позитив.

Принцип народності, розроблений О.В. Духновичем та К. Ушинським, розвиваються і утверджуються нині. Реалізація його у змісті дошкільного навчання передбачає вводити дошкільника у сферу українознавства, досконального володіння українською мовою, фольклором, усіма видами та жанрами українського народного мистецтва, рукоділля кличе до опанування багатющою скарбницею знань з народної педагогіки й педології, медицини, агрономії, ветеринарії, ботаніки і зоології, кулінарії, метеорології, архітектури, математики, астрономії, народного права, світоглядних уявлень та вірувань, морально-етичних норм [60].

Принцип народності запобігає вихованню «блукуючих вовків», людей байдужих. З цього приводу важливо напам'ятати слова українського педагога Г. Ващенка: «Якщо людина змалку не привчиться народ свій любити, залишиться несхильною, байдужою, ні те, ні се, то це значить, що вона «віддається індиферентизму, а індиферентизм є найбільше зло в людстві, бо така людина «ні сюди, ні туди» буває самолюбцем, і крім себе, нічим не займається, і буває небезпечною, злигодньою; соромлячись свого народу, соромиться самої себе» [10, с.102].

Принципи наступності та спадкоємності поколінь впливає з об'єктивної необхідності передавати і приумножувати знання свого народу, знання історії українського народу, рідного краю (села, міста), шанування предків: дідизні, бережливе ставлення до всього, що залишилось внаслідок і на пам'ять від батьків, діда й прадіда.

Принцип участі в праці виводимо із «золотого правила» української етнопедагогіки, який вміщено чітко, лаконічно і водночас об'ємно у девізі: «Вік живи, вік учись і вік трудись!». Народна педагогіка проповідувала необхідність «працювати «головою і руками».

Принцип культуровідповідності передбачає поступає вхід дитини у сферу сучасної культури, як національної, так і загальнолюдської.

У контексті нашого дослідження особливого значення надаємо *принципу самодіяльності (активності й ініціативи)*, який передбачає спрямування навчання дітей на виявлення їх самостійного мислення, творчої думки й ініціативи, винахідливості; дотримання вказаного принципу забезпечує і пробудження і розкриття природних задатків, нахилів дітей, формування самобутньої творчої особистості.

Використання елементів народознавства у навчанні передбачає врахування *принципу емоційності*, бо в цьому разі актуалізується емоційно-естетичні фактори, які сприяють реалізації навчально-виховного процесу без примусу, насильства, психологічного тиску на дітей [23, с.12].

Врахування вищезазначених принципів у використанні народознавчого

матеріалу та гри необхідне при вихованні і навчання дошкільника. На цій основі відбувається практично все виховання і навчання дошкільника та під час вивчення усіх основ наук (занять). Творчо працюючи вихователі відшукують прийоми і засоби прилучення дошкільника до народних джерел, органічно поєднуючи навчальний матеріал з місцевим, краєзнавчим, використовуючи багатий арсенал педагогіки народознавства.

Широко увійшли в практику роботи вихователів спеціальні заняття народознавства, як справедливо дослідники називають їх заняттями національного відродження.

Кожна галузь (навчальне заняття) будується за основними змістовими лініями, що і є вихідними у конкретизації завдань використання народознавчого матеріалу. Крім того, програми навчальних предметів передбачають також і діяльнісну лінію, яка забезпечує практичні уміння й навички з конкретної навчальної дисципліни.

Вищезазначені положення і стали вихідними в організації нашої науково-пошукової роботи.

2.2. Єдність народознавчого матеріалу з іншими засобами і прийомами активізації навчання дошкільника

Включення у зміст навчання народознавчого матеріалу та застосованої у ньому гри відповідає потребам дошкільника. Однак у своїй роботі ми не обмежувалися абсолютно народознавчим компонентом і методами його використання. Ми керувалися насамперед тим, що талановиті наші предки мали сильні традиції, звичаї, уснопоетичну творчість, різні види високохудожнього мистецтва, ефективну систему навчання й виховання. Педагогіка народознавства надто багата, тому обмежитися висвітленням використання окремих елементів народознавчого матеріалу просто недостатньо. Та це й суперечило б важливому принципу – цілісності й нерозривності навчально-виховного процесу. Хоча ми обмежуємося

дидактичними можливостями занять дошкільника.

З огляду на те, що серед засобів педагогіки народознавства першорядне місце посідає рідна мова, ми покажемо розвиток пізнавальних інтересів засобами народознавчого матеріалу у поєднанні з іншими, насамперед, на заняттях української мови, природознавства.

Рідна мова саме життя народу, вияв його національного буття, універсальна скарбниця духовних надбань і основний засіб передачі їх із покоління в покоління. К.Д. Ушинський писав: «Мова – найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що сполучає віджилі, сучасні й майбутні покоління народу в одне велике, історичне живе ціле» [60, с.23].

Система завдань, яку ми використовували та дидактичних засобів і прийомів, ґрунтувалась на визначених у педагогіці народознавчих підходах: народознавчому, людинознавчому та особистісному.

Ми також враховували і таку особливість розвитку пізнавальних інтересів. Загальновідомо, що дошкільник з радістю іде в заклад дошкільної освіти, за власним бажанням включається в роботу на занятті, не хоче навіть переривати діяльність на занятті. Дошкільник любить малювати, ліпити, це приносить йому задоволення. Дитина проявляє при цьому емоційне ставлення (заявляє, що їй цікаво виконувати, розв'язувати завдання), хоча пізнавальна сторона може бути відсутня (дошкільника не завжди цікавить, чому це явище розуміється так, а не інакше). Отже, присутній лише емоційний компонент, інші складові пізнавального інтересу відсутні. Більше виявляється любов до діяльності, тобто до навчання, а не сам пізнавальний інтерес.

Мотиви навчання можуть бути різні: можливість одержати похвалу, виділитися в групі.

Завдання ж вихователя полягає у формуванні бажання думати, міркувати, придумувати цікаві ситуації, завдання, щоб інтерес до навчання перетворився в інтелектуальний пошук. Важливо розвивати пізнавальну активність, постійно ускладнюючи навчальні завдання. Отже, на занятті

повинні бути не тільки яскраві посібники, ефективно оформлення, що впливають на емоції. Важливо, щоб дошкільники проникали в суть навчального предмета.

Сформувати істинний пізнавальний інтерес – це сформувати бажання розуміти суттєві зв'язки і відношення у навчальних предметах, щоб відчувати задоволення від аналізу слова, речення, тексту, твору тощо. І це багато в чому залежить від вибору вихователем методів та засобів навчання.

Дидактичні ігри – це різновид ігор за правилами. Поняття дидактичної (навчальної) гри включає обов'язкові компоненти: навчальну структуру, наявність та органічне поєднання основних її складових дидактичних завдань, ігрових дій, правил [59, с.32].

Розглядаючи роль гри у психічному розвитку дитини, Л.Виготський відзначив, що у зв'язку з приходом у садочок гра не лише не зникає, але й навпаки, – пронизує собою усю діяльність дошкільника. «У дошкільному віці, – писав він, – гра не лише не вмирає, а проникає в усі відносини із дійсністю. Вона має своє продовження у шкільному навчанні та праці...» [26, с.76].

Опрацювавши педагогічні джерела, ми наводимо найбільш вдале, на наш погляд, тлумачення цього поняття: дидактична гра народознавчого спрямування – індивідуальна, групова й колективна навчальна діяльність дітей, що включає в себе елемент суперництва та самодіяльності в засвоєнні знань, умінь і навичок, набуття досвіду пізнавальної діяльності і спілкування в процесі ігрового навчання.

Існує чимало класифікацій дидактичних ігор. Так, за О.Савченко в навчальному процесі можуть бути використані такі різновиди дидактичних ігор: сюжетно-рольові, ігри-вправи, ігри-драматизації, ігри-конструювання. В основу класифікації дидактичних ігор учена покладає дидактичну мету і шляхи її досягнення, виокремлюючи такі групи дидактичних ігор [47, с.5]:

1. За методикою проведення: сюжетні, рольові, ділові, імітаційні,

ігри-змагання, ігри-драматизації.

2. За дидактичною метою: актуалізуючи; формуючі; узагальнюючі; контрольні-корекційні.

Кожну із зазначених у класифікації дидактичну гру, якщо наповнити народним змістом та доповнити музичним супроводом, можна використати як доцільний дидактичний засіб розвитку пізнавальних інтересів дітей. Так, наприклад, у сюжетно-рольових іграх діти відтворюють безпосередньо взаємини українського народу. У рольових іграх можна застосувати виконання українських народних пісень, веснянок, щедрівок, це дасть змогу познайомитись з особливостями та видами українських пісень, навчитися їх виконувати.

Як показує практика, успіх сюжетно-рольових ігор значною мірою визначається зовнішньою їх організацією, завдяки якій стають можливими ігрові дії. Особливе місце в цій організації набуває різноманітна атрибутика: предмети, народні костюми, український рушник, що допомагають створити реальну ситуацію. Така діяльність дітей у процесі досягнення естетичних цінностей музичного мистецтва задовольняє їх бажання діяти самостійно, активно, спонукає до проникнення у виконавські можливості народної музики. Особливу привабливість усім іграм надають українські пісні, зібрані в народі або створені видатними діячами України. Це можуть бути твори П.Демуцького, П.Козицького, М.Леонтовича, М.Лисенка, К.Стеценка, а також фольклорні записи С.Дрімцова, К.Квітки, А.Коношенка, С.Титаренка. Своєю привабливістю пісні завдячують поезії М.Вороного, Д.Загула, О.Олеся, П.Тичини, Лесі Українки, Т.Шевченка та інших. Усі ігри зі співами повинні виконуватись ритмічно, тому керівникові необхідно самому бути підготовленим з музичного боку, щоб він міг легко передавати відчуття ритму учням.

Під час гри діти ознайомлюються з різноманітним діапазоном людських почуттів і взаєностосунків, учаться розрізняти добро і зло, а застосування музичного супроводу дає змогу більш охарактеризувати

характер та настрій людських почуттів і взаєностосунків. Завдяки грі у дитини формується здатність виявляти свої особливості, визначати, як вони сприймаються іншими, і з'являється потреба будувати свою поведінку з урахуванням можливої реакції інших. Сюжети ігор з народним спрямуванням дуже різноманітні й відображають реальні умови життя. Тому змінювати їх треба залежно від входження дитини в навколишню реальність, її світоглядне бачення. Якщо застосовувати ігри з елементами народної культури, то дитина зможе повністю заглиблюватись до етно-художньої культури.

На нашу думку дидактична гра в дошкільному віці є одним із основних засобів розвитку дитини. Саме засобами дидактичної гри можна прищепити дитині етно-культурні цінності, адже за своїм змістом ігри органічно пов'язані з життям, працею і поведінкою українського народу. Сюжети ігор дуже різноманітні й відображають умови життя наших предків [4, с.133].

Ми вважаємо, що для розвитку пізнавальних інтересів в дошкільному віці саме гра дає змогу легко привернути увагу і тривалий час підтримувати інтерес до вивчення тих властивостей і явищ, на яких у звичайних умовах зосередити увагу всіх дітей не завжди вдається.

При організації процесу розвитку пізнавальних інтересів через дидактичну гру необхідно враховувати той факт, що найкращим матеріалом для її організації слугує різноманітна музично-естетична діяльність, оскільки сприяє кращому запам'ятовуванню та підтримці настрою дитини у грі. Дидактична гра – помічник вихователя, особливо в старших групах дошкільного дитячого закладу, адже у старшому дошкільному віці з готовністю і великим бажанням ставляться до тих завдань, які мають ігрові елементи. Саме у грі повнозвучно говорить про себе невичерпна емоційність, творча активність дитини. Спрямувати старший дошкільний вік у духовне русло – обов'язок і важлива справа вихователя.

У дидактичних іграх, створених педагогікою (в тому числі й народною), ігрова діяльність спеціально планується й пристосовується до навчальної мети. Дидактичні ігри – різновид ігор за правилами. Поняття

дидактичної (навчальної) гри включає обов'язкові компоненти: навчальну структуру, наявність та органічне поєднання основних її складових дидактичних завдань, ігрових дій, правил. З усієї різноманітності ігор для розвитку пізнавальних інтересів доцільними у використанні є: ігри музично-дидактичні, сюжетно-рольові та проблемно-моделюючі.

Оскільки гра має проводитись систематично, вихователь повинен продумати все до найменших деталей, а саме:

1. Доцільно створити умови для проведення постійних ігор-змагань між дітьми, що сидять на різних рядах парт, і для індивідуальних ігор. Для цього проти кожного ряду парт важливо закріпити набірні полотна та полицки для розставляння предметів під час гри (щоб їх було видно всім дітям).

2. Підібрати мінімальну кількість ігрового матеріалу для проведення ігор.

3. Продумати, де зберігати ігровий матеріал (спеціальні полиці в шафі, на яких розмістити ящички з різноманітними наборами предметів чи карток як для окремих ігор, так і універсальні). Для індивідуальних ігор, що проводитимуться між дошкільниками кожної парті, ящички дітей з підписаними прізвищами можна зберігати і роздавати потрібний матеріал перед заняттям.

4. Систематизувати та згрупувати ігровий матеріал так, щоб ним було зручно користуватися. Так, дрібні предмети (цифри, знаки, монети, кружечки, квадратики тощо) можна зберігати в сірникових коробках з підписами або зображеннями цих предметів на коробках. У конвертах зручно зберігати пласкі геометричні фігури, картинки із зображенням різних предметів тощо. Для зручності конверти слід підписати або зверху наклеїти зображення матеріалу, що міститься в конверті. Іграшки, різноманітні предмети зручно зберігати в невеличких целофанових мішечках.

5. Доцільно розсадити дітей дошкільного віку (звичайно, непомітно для них) так, щоб за кожною партою сиділа одна дитина «сильна», а друга – «слабка». У такому разі ігри між сусідами по парті проходять ефективніше і

постійно контролюються «сильнішими». Розсадити дітей по рядах парт треба так, щоб рівень їхніх знань і розумового розвитку був приблизно однаковим, щоб шанс виграти мав кожен ряд дітей.

6. Не допускати стихійної гри, дидактична гра має бути чітко організованою й цілеспрямованою. Насамперед діти у дошкільному віці повинні засвоїти правила гри. Загальні правила мають бути єдиними для всіх ігор, щоб у дошкільника поступово виробився певний стереотип ігрової діяльності. Крім того, зміст гри, її форма повинні бути доступними, посильними [20, с.12].

Розширювати та узагальнювати знання учнів про усну народну творчість, виховувати почуття любові до національного фольклору, шанобливе ставлення до історії рідного краю – такої мети ми досягли на заняттях з використанням фольклору.

Це були звичайні заняття з елементами гри, драматизації, заняття-виставки, фольклорні свята.

Нижче приводимо приклад заняття на тему: «Народ помічає».

Матеріал до заняття: прислів'я, загадки, скоромовки.

Мета: розширити знання дітей про малі форми усної народної творчості: учити виділяти у прислів'ях головний зміст; показати на прикладі прислів'їв красу рідного слова, багатство, влучність мови; розвивати увагу, спостережливість, кмітливість.

Обладнання: плакат зі словами Т. Г. Шевченка про мову, таблиця, картки із прислів'ями та приказками.

Зміст заняття.

Підготовчі вправи для розвитку творчості.

Вихователь читає вірш про Україну.

Повідомлення теми й мети заняття.

– Діти, в якій країні ми живемо? Якою мовою спілкуємося? Чому ця мова нам найзрозуміліша? (*Бо це наша рідна мова*).

– Так, українська мова – наша рідна. Нею розмовляють ваші батьки, бабусі, дідусі, їхні батьки теж розмовляли українською мовою. Мова – це не просто звуки, це не просто слова. Послухайте, як сказав про нашу мову Т.Г. Шевченко:

Ну що б, здавалося, слова?

Слова та голос – більш нічого.

А серце б'ється, ожива,

Як їх почує ...

– Українська мова мелодійна, часто її називають солов'їною. У нашій мові вчувається запах лугових квітів, дихання полів і гаїв, спів пташок. Наш народ дуже тонко відчуває мову. Ним складено безліч потішок, забавлянок, загадок, прислів'їв та приказок. Сьогодні ми будемо вчитися спостерігати за красою мови, влучністю висловів.

Робота чад прислів'ями, приказками.

– Найдавніший жанр усної народної творчості – це прислів'я та приказки. Вони виникли ще до появи писемності. Прислів'я та приказки відображають явища природи, працю, побут людей, родинне, суспільне життя.

Прислів'я – це короткий влучний вислів, який має повчальне значення і складається переважно із двох частин.

Приказка – це також короткий влучний вислів, але він не має повчального змісту.

– Які прислів'я про знання, навчання ми запам'ятали на попередньому занятті? Згадайте вислови на картках. Визначте, які з них є прислів'ями, а які – приказками. Обґрунтуйте свій вибір.

1. Не одяг красить людину, а добрі діла.
2. Роботи по вуха.
3. Зробив з дуба сірник.
4. Де багато крику, там мало роботи.
5. Люби труд змалу, слухатимеш весь вік похвалу.

6. Працює до сьомого поту.

Діти визначають, що перший, четвертий і п'ятий вислови – прислів'я. Вони складаються із двох частин, мають повчальне значення. Інші вислови – це приказки. Вони стисло й дотепно оцінюють дії людини. Діти роблять висновок, що ці прислів'я та приказки об'єднані однією темою – усі вони про працелюбність.

– Ось як народ уміє влучно говорити. Так скаже, ніби зав'яже. Вислови короткі, а які точні слова в них дібрані! А все тому, що мова наша багата.

Загадки, скоромовки.

– Загадки – це невеликі поетичні твори, в основі яких є запитання. Для того щоб дати відповідь, потрібно вміти порівнювати предмети, явища. Умінню відгадувати загадки в давні часи надавалося дуже велике значення – воно було мірилом мудрості й розуму.

Роботу над загадками можна проводити аналогічно роботі над прислів'ям. Спочатку діти слухають прямий зміст загадок. З'ясовують, для чого народ їх використовував. (*Щоб зробити життя привабливішим, для розвитку спостережливості, уміння узагальнювати.*) Кожне слово загадки несе якусь інформацію, допомагає розвивати фантазію.

Загадки потрібно читати в повільному темпі, промовисто. Слова, які передають у прихованій формі ознаки певного предмета, явища, виділяються незначним підвищенням голосу, паузами; інтонація залежить від змісту. Вираз обличчя здебільшого хитруватий, доброзичливий.

Скоромовка – це своєрідна мовна гра гумористичного спрямування. Читати її потрібно жваво, стежити за чіткою вимовою.

Для вироблення темпу й сили голосу можна промовляти так: пошепки – повільно, тихо – швидше, голосніше – ще швидше, голосно – дуже швидко.

Підсумки заняття.

– Про що ви дізналися на занятті?

– Нам потрібно любити й шанувати рідну землю, українську мову. До цього закликає В. Коломієць у вірші «Солодка земля»:

Босоніж стежка побіжить	Є в світі зваби немалі,
Левадою в городи...	Цікава стежка кожна...
Як любо тут, як славно жить	Але до рідної землі
Серед цієї вроди.	Збайдужитись не можна.
Кохаю край наш дорогий,	Люби, шануй, піднось до зір
Що зветься Україна.	Її пісні і мову.
Вітчизні хочу я своїй	Нема солодшої, повір,
Зрости достойним сином.	За неї пречудову.

Практика переконує, що формуванню пізнавального інтересу сприяє варіативність організаційних форм навчання дітей дошкільного віку.

Ми використовували індивідуальну роботу, роботу в парах, малих групах (4-5 дітей дошкільного віку), у великих групах (10–12 дітей дошкільного віку), у групах за вибором та інтересом.

При формуванні груп враховувалися стать, рівень розвитку дітей дошкільного віку, тип темпераменту, стиль навчання.

Методи поділу можуть бути за інтересами, за допомогою лічильники, за цифрами на картах, умовними позначками, різнокольоровими картками, першою буквою імені та інше.

Так, наприклад, на занятті природознавства під час вивчення теми «Україна» діти працювали в групах. Поділ відбувався за допомогою карток різного кольору і розміру. Таким чином утворилися малі групи, які отримали різні завдання.

Одна група на оглядовій карті України проводила відстань від Києва до Миколаєва, подорожуючи Дніпром. Друга група на адміністративно-територіальній карті Івано-Франківської області слідувала відстань від м. Івано-Франківська до м. Долини. Ці карти висять на стінах групи, і діти можуть займатися пошуковою роботою на занятті й у вільний час. Діти мають можливості для вибору досліджень, заохочується старанність та персональна відповідальність.

Така організація роботи дає змогу опрацювати навчальний матеріал

кожному дошкільникові у притаманному тільки йому темпі.

Кожна дитина, працюючи в групі, враховує, що їй необхідно ознайомитись із завданнями, опрацювати його, яке спрямовано на оволодіння певними вміннями та навичками, самостійно перевірити свої вміння, узгодити свої дії з групою і дійти єдиного рішення, презентувати проект [9, с.9].

Підсумком групової роботи є презентація своєї ідеї чи рішення. Спільно з дітьми визначаємо, як проводитиметься презентація, встановлюємо правила. Наприклад:

1. Презентувати спільній проект може лідер групи.
2. Презентувати свою роботу може кожен член групи по черзі.
3. Дотримуватися визначеного часу.
4. Бути ввічливими і стриманими.

Така робота сприяє тому, щоб діти сміливо висловлювали свої думки, припущення та результати досліджень – робили узагальнення, аналізували, робили вибір та відповідали за нього, спільно вирішували завдання, розподіляли ролі, набували комунікативних навичок, працювали в команді, підтримували один одного.

Таким чином вони вчаться вчитися.

Переконаємося, що для дітей, які недостатньо засвоюють програму, саме така форма навчання особливо сприйнятлива. Вплив ровесників, можливість працювати у своєму темпі дає позитивні результати. Водночас із підвищенням успішності з'являються позитивні зрушення в самооцінці дітей, поліпшуються міжособистісні стосунки в групі.

Врахування особистісного чинника в навчальному процесі для вихователя відіграє велику роль.

Використовуємо і таку форму навчання, як робота в парі. Діти спільно виконують один проект. При цьому вони мають змогу обговорити його, перевірити знання один одного, дійти згоди.

Така організація навчальної роботи з акцентом на особистість має

елементи взаємодопомоги, взаєморозуміння, взаємо підтримки, сприяє вихованню духу спільноти в групі.

Роботу в парах використовували під час виконання спільних проєктів, імітаційно-рольових вправ [6, с.102]..

Запитання для взаємоперевірки діти готують самостійно, заздалегідь, або їх пропоную я. Роботу в парі використовую також під час рольового виступу тощо. Організація навчання в малих та великих групах, парах дає змогу більш широко застосовувати інтерактивні стратегії та інші форми активного навчання. Це сприяє активізації пізнавальних здібностей дошкільників.

Активізувати дітей (як у фронтальній, так і в груповій роботі допомагає стратегія «мозкова атака» [19, с.37]. Саме її використовуємо для узагальнення вивченого матеріалу на підсумкових заняттях та для актуалізації опорних знань під час підготовки до вивчення нової теми. Особливо цінним у роботі групи є те, що діти мають змогу брати на себе різні ролі:

- експертів, що аналізують проблему;
- учасників, які шукають альтернативного вирішення проблеми;
- мислителів, що аналізують взаємозв'язки між явищами;
- співрозмовників, котрі вміють активно слухати, підтримувати розмову, домовлятися, досягати згоди;
- партнерів, що вчать співробітництва;
- друзів, які піклуються один про одного, допомагають, довіряють.

Очевидно, що таке навчання дає змогу дітям випробувати різні способи життєдіяльності, набувати досвіду спілкування в, різних ситуаціях, доводити свої твердження, відстоювати думку, працювати в команді, допомагає досягнути мету, яку ставимо перед дітьми.

Практика переконує, що інтерес до природознавства стимулюється ознайомленням з народною медициною, народним календарем.

Легенди, казка, цікава історія, приказки чи повір'я про рослину – ось

далеко не повний перелік засобів, за допомогою яких ми намагаємося здобути уяву, потяг до знань [22, с.102]. При цьому спонукали дошкільників до самостійного пошуку цікавинок у природознавстві, збору лікарських рослин та легенд про них.

На занятті «Таємниці квітів» діти розповідали про те, як і які квіти плачуть, як можна звиряти за квітами годинник чому квіточки бузку приносять щастя.

Ось фрагмент народної легенди про бузок.

Своїм мелодійним співом бузок багато розповів про себе, але і таємниць має не менше.

За повір'ям, квіточки бузкові приносять щастя, особливо, коли вони мають непарну кількість листочків: "3", "5", "7". Люди клали їх до рота, деякий час тримали під язиком, щоб бути щасливими, бо щаслива людина буває тільки тоді, коли вона здорова і в неї нічого не болить. Квіточки бузкові та листочки вмюють знімати всякий біль, навіть такий нестерпний, як зубний.

Відомо, що природна зацікавленість є рушійною силою до пізнання, у дітей – особливо. Тому ми використовували різноманітні засоби стимулювання пізнавального інтересу.

Кожна дитина, працюючи в групі, враховує, що їй необхідно ознайомитись із завданнями, опрацювати матеріал, який спрямований на оволодіння певними вміннями та навичками, самостійно перевірити свої вміння, узгодити свої дії з групою і дійти єдиного рішення, презентувати проект [37, с.102].

Підсумком групової роботи є презентація своєї ідеї чи рішення. Спільно з дітьми визначаємо, як проводитиметься презентація, встановлюємо правила. Наприклад:

1. Презентувати спільній проект може лідер групи.
2. Презентувати свою роботу може кожен член групи по черзі.
3. Дотримуватися визначеного часу.

4. Бути ввічливими і стриманими.

Така робота сприяє тому, щоб дошкільники сміливо висловлювали свої думки, припущення та результати досліджень, вчилися відшукувати необхідну інформацію, – робили узагальнення, аналізували, робили вибір та відповідали за нього, спільно вирішували завдання, розподіляли ролі, набували комунікативних навичок, працювали в команді, підтримували один одного.

Таким чином вони вчаться вчитися.

Переконаємося, що для дітей, які недостатньо засвоюють програму, саме така форма навчання особливо сприйнятлива. Вплив ровесників, можливість працювати у своєму темпі дає позитивні результати. Водночас із підвищенням успішності з'являються позитивні зрушення в самооцінці дітей, поліпшуються міжособистісні стосунки в закладі дошкільної освіти.

Народознавчий компонент вводимо на заняття при проведенні фізкульт-хвилинок.

Для цього використовуємо набір прикмет. Наприклад:

1. Жаби вилазять з води, скачуть на березі, квакають. (вдень)

Діти виходять із-за парт, підскакують, квакають, наче жаби.

2. Дятел барабанить погожого дня по гілці.

Діти стукають подібно до дятла по парті.

3. Ворони літають зграями високо, під хмарами.

Діти імітують руками польоти ворон.

4. Кури обскубуться, кудкудачуть.

Діти поправляють одягу, кудкудачуть.

5. Птахи примовкають.

Діти сідають за парти.

Прикмети звучать у грамзаписі під легку музику.

Для фізкультхвилини використовуємо народну гру «Гусі».

Сірі гуси налетіли (Руками помахали)

І на лузі тихо сіли (Покласти долоні на парту)

Походили-походили (Походили по парті пальцями)

Знялися і полетіли (Помахали руками)

Невеличка легенда, казка, цікава історія, приказка чи повір'я про рослину, сторінки народного календаря у поєднанні із слайдами, навчальними фільмами, ілюстрованим матеріалом, сюжетними картинками (у формі лото, доміно) – далеко не повний перелік засобів, систематичне використання яких збуджує дитячу уяву, потяг до знань, розширюють світогляд та інтерес до пізнання. Водночас народознавчий матеріал, навчальна гра на його основі є добрим виховним впливом.

При використанні дидактичних ігор народознавчого спрямування також є складність у залученні до неї дітей. Деякі діти у дошкільному віці не виявляють бажання брати участь у грі, бояться помилитись, соромляться тощо. Тому ми пропонуємо види емоційного стимулювання, доцільні для організації дидактичної гри народознавчого спрямування:

1. Ігрове завдання можна давати як відпочинок.
2. Гра подається так, нібито не планується педагогом заздалегідь (гра-імпровізація).
3. Ігрове завдання вводиться з прив'язкою до конкретної ситуації, конкретної дитини.
4. Вихователь постійно підбадьорює дітей.
5. У рольових завданнях педагог використовує «персонажні» народні ролі.
6. Переможців ігор-змагань вітає вся група

Організація дидактичної гри народознавчого спрямування для розвитку пізнавальних інтересів має такі етапи:

1. Вступ до ігрової ситуації. Для того, щоб зацікавити дітей грою, її початок має бути емоційним, незвичайним, яскравим, захоплюючим, таємничим.

Важливого значення надається зовнішньому оформленню гри, ігровому матеріалу народознавчого спрямування. Місце для гри має бути художньо

оформленим, але разом з тим наочний матеріал не повинен бути надто яскравим, щоб не відволікати. До того ж, з огляду на те, що дитина у грі діє в уявній ситуації, зовнішня атрибутика особливо важлива переважно на початку гри. Суттєве значення має і назва гри («Український млин», «Добрий господар» «Вечорниці» тощо). Вважаємо, що інтерес до ігрової діяльності у дітей може збуджуватись назвою гри («Загадковий ліс», «Біла земля» і т.д.), іменем казкового героя, елементами пошуку, сюрпризами у характері постановки завдань, спеціально створеною ситуацією, що стимулює до ігрових дій, прийомами жеребкування, розігруванням фактів тощо.

2. Необхідність чіткого розмежування ролей між учасниками гри і визначення позицій вихователя в даному аспекті. Наявність ролі для дитини стимулює її до активної участі, а також уміле залучення до гри невідомих дітям казкових героїв (використовується ефект новизни).

3. Особливе ставлення вихователя до гри, створення доброзичливих стосунків з дітьми. Дисципліна у процесі ігрової діяльності підтримується, в основному, правилами гри, чіткістю виконання ролей, завчасно продуманими прийомами, що коректують ігрові дії учасників.

4. Правильне використання ігрового обладнання, народних іграшок, українських костюмів, писанок, рушників, природного матеріалу (шишок, плодів, насіння, пшениці, листків) тощо. Це дасть змогу повністю відчувати характер гри, і наблизитись до реального етно-культурного середовища.

5. Художнє оформлене місця для гри відповідно до естетичних вимог. Але, разом із тим, наочний матеріал не повинен бути надто яскравим, щоб не відволікати і до того нестійку увагу дітей. Оскільки вихователі часто бракує часу, засобів, художніх умінь для виготовлення необхідного обладнання до дидактичної гри, в таких випадках використовують магнітну дошку з набором аплікацій, літер, цифр («Чудо-дерево», «Чарівний будиночок» тощо).

6. Вчасне підбиття підсумків гри. Його краще проводити відразу після закінчення гри [16, с.12].

Таким чином, ігрова творча діяльність народознавчого спрямування приносить дітям незрівнянну радість, естетичну насолоду, розвиває музично-творчі здібності, робить їх духовно багатшими, сприяє самовираженню, прояву самостійності. На нашу думку після використання дидактичних ігор народознавчого спрямування для розвитку пізнавальних інтересів, у дітей у дошкільному віці виникає великий інтерес до музики, поліпшується емоційний стан, розвивається уява, активізуються наявні знання з даної теми, спостерігається сприяння кращому запам'ятовуванню інформації, значно активізується пізнавальна діяльність.

Отже, ігрова діяльність народознавчого спрямування у дітей дошкільного віку – це найважливіший шлях розвитку пізнавальних інтересів. Заглиблюючись у цікаві ігри з українським народознавчим матеріалом, діти не помічають, як у них розвивається пізнавальний інтерес.

Висновки до другого розділу

Стосовно напряму нашого дослідження ми виділяємо принципи, обґрунтовані саме М. Стельмаховичем щодо використання народної педагогіки у навчально-виховному процесі дошкільника. Не виключаючи значення принципів доступності, наочності, послідовності знань та інше, ми вважаємо, що специфіка використання народознавчого матеріалу зобов'язує вихователя ґрунтуватися на таких принципах: натуралізм (природовідповідність), раціоналізм, гуманізм, евдемонізм (від гр. «евдемонус» – щастя), принцип народності, принципи наступності та спадкоємності поколінь, принцип участі в праці, принцип культуровідповідності, принцип самодіяльності (активності й ініціативи), принцип емоційності.

Врахування вищезазначених принципів у використанні народознавчого матеріалу та гри необхідне при вихованні і навчання дошкільника. На цій основі відбувається практично все виховання і навчання дошкільника та під

час вивчення усіх основ наук (занять). Творчо працюючи вихователі відшуковують прийоми і засоби прилучення дошкільника до народних джерел, органічно поєднуючи навчальний матеріал з місцевим, краєзнавчим, використовуючи багатий арсенал педагогіки народознавства.

Дидактична гра народознавчого спрямування – індивідуальна, групова й колективна навчальна діяльність дітей, що включає в себе елемент суперництва та самодіяльності в засвоєнні знань, умінь і навичок, набуття досвіду пізнавальної діяльності і спілкування в процесі ігрового навчання.

Система завдань, яку ми використовували та дидактичних засобів і прийомів, ґрунтувалась на визначених у педагогіці народознавчих підходах: народознавчому, людинознавчому та особистісному.

РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ

3.1. Педагогічні умови розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами дидактичних ігор народознавчого спрямування

Педагогічні умови – це результат цілеспрямованого відбору, констатування і застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення дидактичних цілей [2, с.317].

Л. Арістова [3, с.9], А. Маркова під педагогічними умовами розуміють «сукупність заходів педагогічного процесу, спрямованих на підвищення його ефективності» [33, с.158].

Н. Стяглик під умовами розуміє обставини, які створюються навчально-виховному процесі [54, с.10].

Далі ми розглянемо ті обставини, які забезпечують розвиток пізнавального інтресу, що забезпечують інтенсифікацію процесу ініціативного перетворення дитиною предмета або явища з метою його більш глибокого пізнання, удосконалення, вияву «Я» особистості у пізнавальній діяльності засобами дидактичної гри.

Перша умова – використання музики у побудови змісту роботи дітей. У наукових працях українських просвітителів, діячів культури і мистецтва (Г.Ващенко, М.Гоголь, М.Драгоманов, Ф.Колесса, М.Леонтович, М.Лисенко, М.Рильський, К.Стеценко, Я.Степовий, В.Сухомлинський, І.Франко, Т.Шевченко та ін.) виявлено визначальну роль української народної пісні та мистецтва у формуванні національної самосвідомості особистості. Низка педагогічних досліджень [61; 63; 72; 76; 89], наголошує на визначальному для розвитку особистості характері художніх образів, утілених в народній та етнічній музиці.

Аналізуючи зміст і музичне рішення українських народних пісень, доходимо висновку про те, що в них віддзеркалюється історія України, її трудові будні, традиції, менталітет і вдача народу. В історичних піснях, думах оспівувалися доленосні події в житті народу, прославлялися герої, козаки. Любов до української пісні найприродніший та найглибший духовний початок людського життя. Адже кожна людина генетично несе в собі пам'ять тієї музичної свідомості, на якій в далекому минулому вона зросла. Могутня сила фольклору в житті кожного з нас – незаперечна. Він сприяє виникненню любові до сформованих упродовж віків уявлень про сутність людини, її духовність, красу та гармонію з довкіллям.

Н. Морозова стверджує, що українська народна музика розповідає про «довгу вікову дорогу, яку пройшов український народ у своєму духовному розвитку, та висвітлює в історичній перспективі перехрещення культурних впливів», які залишили значний відбиток у народній музичній культурі [39, с.19].

Через те, що в українських піснях на перший план виступає морально-етична оцінка людських почуттів і стосунків – ці пісні оповідальні, діалогічні і мають великий вплив на психічний стан молодших школярів. Вони на підсвідомому рівні виховують любов і повагу до жінки, до матері і до оточуючих людей.

Так, під час ліричних пісень діти дошкільного віку відтворюють особливості маминого голосу, почуття любові, ніжності, ласки. Вивчення жартівливих пісень сприяє розвитку творчого мислення, артистизму. Українська музика допомагає дітям дошкільного віку розуміти красу світу, гармонію людини в природі, полюбити рідний край і сформуванати потребу в його збереженні. У простих і ласкавих колискових піснях виражено щире любов до дитини. Колискові пісні мають неабияке педагогічне значення. З перших днів життя дитина слухає мелодію, що сприяє розвитку її музичних здібностей. На основі колискових пісень можна прищеплювати любов до тварин, птахів, комах, естетичне ставлення до природи, що впливає на

формування таких важливих моральних рис, як доброта, чуйність.

У розвитку пізнавальних інтересів значення мають також жартівливі пісні-забавлянки. Як і інші жанри літературно-музичного фольклору, вони є незамінним засобом розвитку мовлення дітей дошкільного віку, сприяють розвитку в них чуття ритму, збадьорюють, спонукають до активних дій. Також, вони допомагають дітям дошкільного віку уважніше засвоювати правила хорошої поведінки, намагатися бути терплячими, стриманими, формувати естетичний смак. Використання примовок та прислів'їв облагороджують серця дітей дошкільного віку, об'єднують їх з природою, вчать дбайливо ставитися до всього живого та в такий спосіб формують не лише світ емоцій, але й етно-художні знання й вміння [40, с.12].

При вивченні українських пісень, танців, у дітей дошкільного віку виникають різноманітні почуття, які збагачують духовний світ. Народні пісні мають важливе педагогічне значення, оскільки допомагають здійснювати зв'язок між поколіннями, передавати досвід, виховувати у дітей дошкільного віку прагнення до морально-етичних ідеалів. Завдяки своїй простоті і глибокому змісту народні пісні впливають на процес формування громадянських, моральних і духовних якостей особистості, почуття гордості за свою Батьківщину, піднесення національної гідності. Українська музика, завдяки розмаїттю її жанрів, застосованих засобів музичної виразності, здатна об'єднати молодших школярів загальними радісними справами, вчить культурі поведінки, вимагає певної зосередженості, прояву розумових зусиль, ініціативи й творчості.

Таким чином, відображаючи духовий світ українського народу, його високі моральні та естетичні ідеали, українська музика містить у собі невичерпний потенціал для формування етно-художньої культури у дітей дошкільного віку. Використання фольклору у поєднанні з музикою виховує такі моральні якості, як любов до народних традицій, обов'язок, честь, гідність, доброзичливість. Український музичний фольклор сприяє розвитку мислення, мовлення, уяви, емоційної чуйності й почуття гумору.

Д. Мазоха, з урахуванням впливів інших засобів на розвиток дитини, доповнює названі вище функції тими, що підсилюють значущість музики, а саме:

- *ціннісно-орієнтаційну (світоглядну)*, котра сприятиме вихованню естетичних смаків дітей, формуванню адекватних критеріїв оцінки різноманітних явищ в сфері музики, що зможуть нейтралізувати зовнішні антихудожні впливи мікро- і макросередовища;

- *інтегративну*, спрямовану не тільки і не стільки на розширення знань і досвіду, скільки на забезпечення систематизації музично-естетичних знань дітей дошкільного віку, координацію різноаспектних мистецьких уявлень, вражень;

- *духовно-творчу*, що забезпечує самореалізацію та самовдосконалення особистості в сфері музичного мистецтва, самоосвіту та самовиховання [30, с.12].

До цих функцій доцільним доповненням є й *культуротворча функція* музики, оскільки саме її засобами й відбувається входження дитини в світ культури народу.

Друга умова. Створення ситуацій успіху у пізнавальній діяльності

В. Сухомлинський зазначав: «Успіх у навчанні – єдине джерело внутрішніх сил, що народжує енергію для подолання труднощів, бажання вчитися» [55, с. 8].

Високий рівень пізнавальної активності формується тільки в тому випадку, якщо дитина випробує успіх у ході і результаті своєї пізнавальної діяльності. Однак, при цьому необхідно розділити поняття «успіх» і «ситуація успіху». Ситуація – це поєднання умов, які забезпечують успіх, а сам успіх – результат подібної ситуації. Ситуація – це те, що здатний організувати вихователь», – пише І. Малафіїк [3, с. 30].

Але в педагогіці не існує універсальних засобів і методів навчання. Це повною мірою стосується і ситуації успіху. На перший погляд здається, що вихователю достатньо декілька разів організувати ситуацію, при якій

дитина відчуває успіх і задоволення – і високий рівень пізнавальної активності забезпечений. Але таке ставлення до ситуації успіху може призвести до зворотного результату: постійне відчуття успішності у навчанні може сформувати звичне, і, можливо, індиферентне ставлення до пізнавальної діяльності. Мало того, постійне очікування позитивного результату чревате розвитком нездатності до подолання труднощів, відмовою від дій у складних навчальних і життєвих ситуаціях [28, с.182].

Успіх, насамперед, зв'язаний з почуттями радості, емоційного підйому, які відчуває людина в результаті виконаної роботи. Пам'ятаючи про ці позитивні емоції, суб'єкт діяльності й наступного разу візьметься за подібну роботу. Все це сприяє формуванню позитивного активного ставлення дитини до пізнання, стимулює його пізнавальну активність.

Емоції успіху/неуспіху є найсильнішим чинником активізації навчальної діяльності на засадах гуманізації навчання. Цей факт визнавали й визнають педагоги й психологи. А. Белкін зазначає: «Важливо мати на увазі, що навіть разове переживання успіху може докорінно змінити психологічне самопочуття дитини, різко змінити ритм і стиль її діяльності, її взаємин з навколишніми» [6, с. 30]. З. Друзь пише: «Якщо дитина терпить неуспіх, це відразу розхолоджує її. За невдачею, як правило, нічого гарного не піде, у той час як успіх може стати величезним стимулом до подальшої діяльності» [15, с. 78].

Успіх суцього індивідуальний. Значущість його все-таки визначається нормами, установленими заздалегідь: дитина щоразу змушена звіряти свої досягнення із запропонованим рівнем. Таким чином, ситуацію успіху у пізнавальній діяльності можна представити як комплекс оптимальних прийомів, що сприяє включенню кожної дитини дошкільного віку в активну навчальну діяльність на рівні його потенційних можливостей і розвиває ці можливості, впливаючи на емоційно-вольову й інтелектуальну сфери особистості [3, с. 5].

Вихователь, виходячи із власного професійного й творчого потенціалу, визначає той шлях у процесі навчання, що забезпечує організацію умов для досягнення успіху дітей дошкільного віку, або ситуацію успіху.

Розглянемо організацію ситуації успіху поетапно [29].

1. Мотиваційний етап, або установка на передбачувану діяльність. Вихователь ставить перед собою завдання сформувати у дітей дошкільного віку прагнення якнайкраще виконати навчальне завдання, відчутти себе «творцем обставин», перебороти труднощі, які можуть зустрітися в ході роботи, інакше кажучи, формує мотив досягнення.

Формуючи мотив досягнення вихователь вправі запропонувати різні варіанти мотивів: прагнення самостійно вирішити цікаві завдання, спробувати завоювати авторитет в очах своїх товаришів, стати першим, побачити соціальну значущість пропонованої пізнавальної діяльності (наприклад, дослідити статистичні чи соціальні закономірності у навколишньому середовищі), установити нові контакти в ході виконання (наприклад, познайомитися з представниками різних професій, іншими учасниками походу), бажання розширити свій кругозір, дізнатися більше про природу і історичне минуле рідної місцевості тощо.

2. Операційний етап, або забезпечення діяльності. Завдання вихователя – надати дитині завдання, що враховувало б його індивідуальні здібності й доставили б йому задоволення в ході виконання роботи. На даному етапі ситуацію успіху можна розглядати як окремий випадок проблемного навчання, коли діти попадають у конфліктний стан: з одного боку необхідно виконати роботу, а з іншого – відсутні засоби для реалізації завдання. Ось тут неоціненна допомога вихователя, а точніше, організована ним спеціальна ситуація, що допоможе дитині правильно включитися в роботу, перебороти стомлення, утому, стимулювати його діяльність. Тут доречна музична пауза, фізкультхвилинка, емоційне розвантаження, зміна завдання за бажанням дитини, педагогічна підтримка.

3. Результативний етап, або порівняння передбачуваної оцінки з реальною. Перед вихователем постає завдання організувати роботу таким чином, щоб перетворити результат попередньої діяльності в емоційний стимул, в усвідомлений мотив для виконання наступного навчального завдання. Для цього дитина усвідомлює результат, отриманий нею на попередніх етапах діяльності.

Умова 3. Включення дітей у дидактичні ігри, основані на актуальному матеріалі з української народної культури

Потреба у розвитку пізнавальних інтересів дітей з урахуванням дидактичних можливостей *ігор*. У грі, по-перше, формуються мотиви й інтереси дітей (виграти й пізнати, навчитися діяти, приймати правильні рішення, відшукати вихід із ситуації, що створилася); по-друге, дії виконуються відповідно до певних правил і норм діяльності; по-третє, у грі чітко прослідковуються операційні компоненти діяльності; по-четверте, діти природно включаються у соціальні, особистісні, групові відносини [78, с. 27] і при цьому засвоюють певний обсяг навчального матеріалу, дізнаються про нове.

У науково-методичній літературі виокремлено технологічну структуру гри, до якої належать такі елементи: настанова на гру, завдання, правила гри, ігрові ситуації, ігровий стан, сюжетно-ігрові дії, результат гри.

Доцільно використовувати такі ігри, для організації яких не потрібні тривала підготовка обладнання, запам'ятовування громіздких правил, натомість передбачається швидка відповідь, зосередження мимовільної уваги більшості дітей.

Вибір української народної культури спрямованості більшості пізнавальних ігор обумовлений надзвичайно великим потенціалом краєзнавства, що поєднує у собі значний обсяг матеріалу з географії, історії, традицій, культури народів, їх виробничої діяльності. Ці та інші методичні рекомендації відображено на теоретичному та практичному рівнях у працях [76; 77]. Доцільними доповненнями цим видам діяльності для розвитку

пізнавальних інтересів засобами української народної музики є народні танці, хороводи, елементи народних свят, ритуалів, обрядів, ігор з етнічним змістом і багато чого іншого. Усе це допомагає прилучати дітей до народного мистецтва, розкривати особливості фольклору, залучатися до світу народних традицій й формувати прагнення до наслідування, розповсюдження й примноження етно-художньої культури народу.

Любов до музики в цілому і до народної музики зокрема це, як відомо, не вроджене почуття. Слухати і виконувати музику вчать. Коли дитина підготовлена до сприйняття музики, до співу, гри на музичному інструменті, коли музична діяльність стає звичкою, вона переростає в потребу, нерідко в дуже сильну. Усе це необхідно врахувати в нашому дослідженні щоб розвиток пізнавальних інтересів засобами дидактичної гри був у дітей дошкільного віку на високому рівні.

Зазначені педагогічні умови будуть сприяти розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку, якщо будуть впроваджуватися у комплексі.

3.2. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи з розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу

Пізнавальні інтереси розвиваються у діяльності, у ході активної роботи на заняттях, що потребує від вихователя створення певних умов.

Метою роботи була апробація та перевірка педагогічних умов формування пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу.

Методична робота здійснювалася поетапно. Перший етап був націлений на вирішення наступних завдань:

- визначити наявний рівень сформованості пізнавальної активності;

➤ проаналізувати отримані дані, виявити труднощі у розвитку пізнавального інтресу дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу;

Методична робота здійснювалася з дітьми 2-х груп дитячого садочку **м. Золотоноша**. У цілому дослідженням було охоплено 26 дітей.

Під час роботи був використаний комплекс *методів* дослідження: спостереження за дітьми, бесіди з дітьми й вихователями, опитування та тестування дітей.

Критерії розвитку пізнавальної активності дітей, якими є: сформованість пізнавальних інтересів; міра і ступінь пізнавальної самостійності; кількість та якість виконаного завдання; сформованість прийомів пізнавальної діяльності; ступінь емоційно-вольових проявів у ході навчальної діяльності; рівень навчальних досягнень і ознаки 4-х рівнів – нульового, відносно-активного, виконавчо-активного, творчого, було розроблено діагностичну методику, яка включала:

- тестову діагностику наявного рівня загальної активності дітей;
- спостереження і фіксацію проявів показників пізнавальної діяльності дітей; емоційна включеність у діяльність; наполегливість у діяльності; прагнення до самостійності дій.

Так, з'ясувалося, що серед 26 дітей 23,1% мають високий рівень тривожності, при цьому досить часто обраними були такі твердження, як-от: «я незадоволений собою», «я нервуюся», «я невдаха» тощо. Домінування негативних емоцій виявили 34,6% дітей, які вказали, що майже завжди нестримані, запальні, гніваються, коли через чужі помилки мають діяти повільніше, роздратовані, коли їх не хвалять за гарну роботу тощо.

У цілому, за результатами тесту, високий рівень пізнавальної активності виявили 34,6% дітей в, 53,8% – середній, решта – 11,6% низький.

Узагальнення результатів виконання тесту показало, що резерв підвищення активності дітей у навчальному процесі існує, адже загальний рівень активності виявився у 36,5% дітей, середній – у 55,8%, низький – у

7,7%, проте необхідно вжити спеціальних заходів щодо зменшення напруженості, тривожності дітей дошкільного віку у навчальному процесі.

Спостереження за рівнем самостійності, ініціативності, пізнавальними діями під час виконання завдань показало, що більшості (55,8%) бракує самостійності у роботі, проте у них присутнє щире прагнення довести почату справу до кінця, неподільний інтерес до змісту музичних знань.

Підсумувавши отримані дані і співставивши їх з ознаками рівнів розвитку пізнавальних інтересів дітей, ми визначили розподіл відповідними рівнями.

В обох групах переважає відносно-активний рівень пізнавального інтересу – 46,4% у 1-й та 42,5% дітей 2-й групі. Таким чином, більшості дітей характерна відтворююча активність, тобто прояв позитивного емоційного ставлення у певних ситуаціях, наявний пізнавальні інтереси до окремих тем чи розділів музики, невисока пізнавальна самостійність, демонстрація готовності на емоційному рівні до вирішення навчального завдання, але можлива відмова від його завершення при зіткненні із труднощами. Таке ставлення позначається на їх нестабільній успішності.

З 8,4% дітей обох груп показали наявність виконавчо-активного рівня розвитку пізнавальних інтересів, тобто достатнього рівня успішності, чіткого уявлення про українську народну музику. Разом з тим, такі діти працюють переважно самостійно лише за підтримкою в вихователя, здатні організувати пізнавальну діяльність тільки за зразком.

7,6% дітей першої і 11,5% другої групи переконливо продемонстрували творчий рівень пізнавальних інтересів. Такі діти мають внутрішню пізнавальну мотивацію до вивчення музики, сформований пізнавальні інтереси, здатність творчо підходити до вирішення проблемних пізнавальних завдань.

Однак, зібрані дані надали можливість виявити і *труднощі* у розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого

матеріалу. До них варто віднести: превалювання репродуктивних форм і методів роботи, епізодичне використання проблемності у навчанні, одноманітність фронтальних форм, відсутність диференційованого підходу до організації пізнавальної діяльності дітей, недооцінка ігрових методів навчання, а також ситуацій успіху у навчально-пізнавальній діяльності, недостатній емоційний фон занять. Все це позначається на ставленні дітей до вивчення української народної музики, рівнях їх загальної активності, ступеня розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу, що спонукала на розроблення методичних рекомендацій, які були впроваджені. Після чого був проведений формувальний експеримент.

Дослідження було здійснено з метою перевірки висунутого припущення про те, що розвиток пізнавальних інтересів дітей засобами народознавчого матеріалу буде ефективним, якщо воно здійснюватиметься за теоретично обґрунтованими педагогічними умовами.

На контрольному етапі педагогічного дослідження відбувалося порівняння рівнів сформованості пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу експериментальних і контрольних груп на різних етапах наукової роботи.

Рівні сформованості пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу, компонентів, а також коефіцієнтів сформованості визначалися нами за допомогою тих самих методик, що використовувалися на першому етапі експерименту. Результативність застосованих формувальних засобів оцінювалася нами на таких підставах:

- позитивна й статистично значуща динаміка рівнів розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу за такими критеріями, як зацікавленість фольклорною діяльністю, знання в галузі народного мистецтва, етно-музичний смак, емоційний відгук на етно-художні цінності, захопленість процесом етно-художньої діяльності;
- зрушення в значеннях коефіцієнтів сформованості зазначених

критеріїв.

Про її результативність ми судили за змінами у показниках загальної активності дітей, позитивній динаміці у рівнях розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу; зрушеннях у рівнях досягнень вмінь і знань з української народної музики.

Для цього, після впровадження визначених педагогічних умов розвитку в дітей дошкільного віку пізнавальної активності засобами народознавчого матеріалу, ми провели повторний зріз за методикою, описаною вище в роботі: спостереження, тестування дітей. Звісно, окреме змістове наповнення завдань дістало змін, з урахуванням вивченого. Результати опрацювання на виявлення рівня активності за окремими показниками показано у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Рівні загальної активності дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу за результатами методичної роботи

Показники	Низький		Середній		Високий	
	Е	К	Е	К	Е	К
Рівень тривожності	50,0	38,4	42,3	8,5	7,7	23,1
Пізнавальна активність	3,8	11,5	42,3	3,9	53,9	34,6
Негативні емоційні переживання	53,9	23,1	34,6	2,3	11,5	34,6
Активність	3,8	7,7	57,6	3,9	38,4	38,4

Е – експериментальна група; К – контрольна група

Як бачимо з таблиці 2.1 у експериментальній групі на відміну від контрольної, спостерігаються кращі показники загальної активності. Зокрема, нижчий рівень тривожності (на 15,4%). Такі результати пов'язуємо

із створенням ситуацій успіху у пізнавальній діяльності, оскільки постійна підтримка, заохочення дітей, відмітка їх щонайменших успіхів, дозволяли створити в них відчуття захищеності у навчальному процесі.

Діти експериментальної групи меншою мірою відчувають негативні емоційні переживання (на 23,1%), а відтак з більшою радістю, інтересом і зацікавленістю ставляться до змісту навчального матеріалу, форм і методів роботи, не відчувають страху у пізнавальній діяльності, оскільки розуміють, що запропоновані їм завдання відповідатимуть їх здібностям. Такий стан речей є наслідком реалізації диференційованого підходу до побудови змісту навчальної роботи дітей, як однієї з важливих педагогічних умов.

На відміну від контрольної групи у експериментальному дослідженні сталися зміни і у загальних рівнях активності дітей, особливо серед дітей, які перебували до експерименту на низькому та середньому рівнях (відповідно на 3,7%). Діти відмітили доцільність народознавчого матеріалу, побудованих на змісті актуальної інформації щодо музики, традицій рідного краю, групових форм пізнавальної діяльності з вирішення творчих і проблемних завдань, виконання практичних робіт, створення оригінальних музичних описів.

Такі результати стали можливими завдяки умовам, що створювалися у ході дослідження. *До доцільних педагогічних умов, за результатами експерименту, відносимо: створення ситуації успіху у пізнавальній діяльності; використання української народної музики у побудови змісту роботи дітей; включення дітей дошкільного віку у дидактичні ігри засобами народознавчого матеріалу.* Відтак, робота була ефективною, а апробовані та впроваджені педагогічні умови розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу – ефективними.

3.3. Методичні рекомендації розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу

У результаті дослідження ми помітили, що діти дошкільного віку швидко стомлюються, після чого в них знижується емоційний стан, фізичний, пізнавальні інтереси, творча уява, образно-асоціативне мислення і їм необхідна розрядка. Тому ми відзначили доцільність створення в навчальному процесі такої дидактичної умови як *введення в навчальний процес дидактичних ігор з етно-художнім змістом*.

Відомо, що будь-які знання через гру засвоюються у 4–5 разів швидше, ніж у звичайному навчанні. Гра дає змогу легко привернути увагу дітей дошкільного віку і тривалий час підтримувати в них інтерес до тих важливих і складних завдань, на яких у звичайних умовах зосередити їхню увагу не завжди вдається.

Такі ігри спонукають дітей змалку міркувати самостійно, використовувати свою кмітливість, формують вміння уявити ситуацію і нестандартно її розв'язати. Тому ми використовували дидактичні ігри етно-художнього спрямування з супроводом музики.

Наведемо кілька прикладів.

Що забули назвати? (для занять природознавства)

Вихователь кладе перед дитиною на стіл картки з написами одиниць вимірювання величин, забувши в переліку згадати про одну з них. Дитина повинна сказати, що саме забули назвати.

Подібно до цього можна попросити дитину відновити ряд із 5–7 слів, не пов'язаних між собою одиниць вимірювання. Другого разу ряд читається не повністю, одне зі слів пропускається. Дитина повинна відновити пропущене слово (а надалі і його місце в ряду).

Задача «Народні музичні інструменти»

Мета: розвиток мислення, пам'яті дітей дошкільного віку, закріплення знань про народні музичні інструменти.

Хід гри. Діти дошкільного віку заповнюють назви народних інструментів за горизонталлю. Якщо задача виконана правильно, слід на основі отриманих літер додумати, який ще інструмент «заховався» за вертикаллю.

Сьогодні, в часи відродження національної системи навчання, дуже важливо залучати до процесу формування особистості дитини українські традиційні народні дитячі ігри. Національні дитячі ігри дуже глибокі своєю мудрістю, містять у собі величезний виховний потенціал. До того ж вони добре сприймаються дітьми як за формою, так і за змістом.

При проведенні дидактичних ігор із музичним супроводом ми використовували твори, зібрані в народі або створені видатними діячами мистецтва України – М.Лисенком, М.Леонтовичем, К.Стеценком, П.Козицьким, П.Демуцьким. Для цього нами було розроблено правила організації та методика проведення дидактичних ігор.

Для активізації уваги, стимулювання їх інтересу до етно-художньої культури можна проводити дидактичну гру «Дерево мудрості» [48, с.56]. На дошці чи на плакаті малюється «Дерево Мудрості», дітям дошкільного віку роздається кілька аркушів паперу зеленого кольору. Діти слухають розповідь вихователя про життя і творчість композитора, виконавця, відомої постаті українського національного мистецтва; формулюють запитання щодо почутого, записують їх та «вішають» на «Дерево мудрості». Після цього кожна дитина підходить до «Дерева», «зриває» записку, говорить що там зображено, відповідає. Решта оцінює запитання та відповіді.

Розкриємо зміст дидактичної гри «Свято врожаю – веселе народне свято» [48, с.49].

Мета гри полягала в ознайомленні дітей дошкільного віку з народними музичними іграми, заохоченні до їх інсценізацій. Використання гри дозволяє виховувати інтерес та повагу до народних свят, звичаїв та традицій, що сприяє усвідомленню кожного з дітей себе як частки свого народу. Як музичний матеріал, можуть бути використані пісня В.Гребенюка

«Осінь», українська народна пісня-гра «Ходить гарбуз по городу», яка допоможе дітям дошкільного віку втілювати образи етно-художньої культури в пісні і рухах.

У цих та інших застосованих нами іграх діти дошкільного віку мали можливість вдосконалювати здатності до прояву своєї індивідуальності в колективній діяльності, в них з'являлась потреба будувати свою поведінку з урахуванням можливої реакції інших. Сюжети ігор з народним спрямуванням дуже різноманітні й відображають реальні умови життя. Тому змінювати їх треба залежно від входження дитини в навколишню реальність, її світогляду. Ігри з елементами народної культури сприяють входженню дітей до світу етно-художньої культури українського народу.

Доцільною виявилася гра «Озвучуємо вірші» [77, с.12]. Дітям пропонувався віршований фрагмент українського твору, до якого вони повинні були підібрати ритм, плескаючи в долоні й промовляючи ритмоскладами. На заняттях музики ця гра може бути використана для озвучування прислів'їв, приказок.

Для активізації етно-художнього сприйняття використовували гру за З. Файчак «Зачарована квітка» [61, с.21]. На дошці вішали плакат, який зверху прикривався паперовими аркушами – «пелюстками» (приблизно 10 «пелюсток»). Уводили до гри дітей дошкільного віку, розповідаючи, що кожний музичний твір – це зачарована квітка і щоб «зняти чари», розкрити, побачити квітку, пізнати її красу, вони повинні спочатку уважно прослухати українську пісню, а потім зуміти розказати, що відчували під час сприймання музики. Кожна дитина, яка висловлює своє враження, відкриває одну пелюстку. Гра триває до тих пір, поки «зачарована квітка» повністю не розкриється.

На заняттях з музики використовували гру «Доповни слово». Діти по черзі називають частину назви української народної пісні або танцю і кидають м'яч. Інший ловить м'яч і доповнює слово.

Приклад: (Крижа...) інший дитина (чок)

(Подо....) інший (ляночка)

(Коза...) інший (чок)

(Крижа....інший (чок)

Ця гра дозволяє сплотити колектив і мобілізувати знання стосовно українських пісень і танців у ігровій формі.

Використовували гру «Хто швидше скаже скоромовку» [38, с.23]. Дітям для емоційної розрядки пропонувалося позмагатися у виконанні українських скоромовок та лічилок. Діти ділилися на 2–3 команди. Перші представники кожної команди говорять першу скоромовку, другі – другу тощо. Виграє та команда, яка швидше і правильніше виконала скоромовки.

Приклади використаних скоромовок:

Чотири сірих кішечки,
 Не втомлені ні трішечки,
 Танцюють на досвітках
 Все під приповідки:
 Чок-чок, каблучок!
 Чукі-чукі-чукі-чок!
 Дід з бабунею у парі
 Вдвох затяли танок,
 Згубив дід окуляри,
 А бабуся –чобіток.

Після проведення гри ми постійно підбадьорювали дітей дошкільного віку, а переможців конкурсу вітала вся група. Це дозволяло будувати й підтримувати чемні і теплі відносини між дітьми дошкільного віку.

Також ми використовували музичні загадки, гру проводили для всього загалу та і між командами. Пропонуємо приклади загадок:

То товстішає, то худне,
 На всю оселю голосить *(Баян, або волінка)*.
 З піснею цією діти виростають,
 Бо її матуся кожному співає *(Колискова)*.

Десь у гаї народилась,
 А у хаті опинилась.
 Була німа і нежива,
 Тепер говорить і співає (*Сопілка*).

Також на всьому етапі роботи використовували кросворди та українські лічилки за Л. Кочіною [24, с.61], а також розроблені нами власноруч. Наприклад:

Котилася торба
 З великого горба,
 А в тій торбі
 Хліб – паляниця,
 Кому доведеться,
 Тому й жмуриться.

Ми також використовували рухливі ігри та забави зі співом, приказками й примовками: «Гарбуз», «Батько й діти», «Подольночка», «Грибок» [20].

Наведемо кілька використаних нами ігор.

«*Веселі й сумні пісні*». Діти слухають фрагменти двох українських народних музичних творів. Наприклад: (веселого) «Їхав козак за Дунай», (спокійного) «Вечір на дворі». Діти вибирають музичний фрагмент, який відповідає їх настрою, бажано також учням дати відповідь, який музичний твір звучить. Це дає змогу закріпити раніше вивчений матеріал, та прищеплювати любов до народної музики.

«*Пізнай мене*». Настрій зображено у вигляді сходинки. Наприкінці заняття або дня дитина дошкільного віку ставить себе на ту сходинку, який у неї настрій: перша – настрій вкрай кепський, друга – поганий, третя – добрий, четверта – впевнений у силах, п'ята – відмінний.

«*Художній образ*». Дітям пропонується два твори образотворчого мистецтва. Одна картина перейнята сумним, сумним настроєм, інша – радісним, веселим. Діти вибирають ту картину, яка відповідає їх настрою.

Бажаним доповненням до цієї моделі є розповідь вихователя щодо історії написання цієї картини, чи до художнього образу, який вона передає.

Технологія проведення рефлексії підсумкового етапу заняття.

На першій стадії:

- використовуються відкриті запитання – як? чому? що?
- виражаються почуття;
- твердження носять описовий, а не оцінюючий характер;
- говориться про зроблене, а не про те, що могло бути зроблено.

На другій стадії:

- запитують про причини: чому? як? хто?
- вникають у їх відповіді: Чому цього немає? Що було б, якщо?
- шукають альтернативні теорії: Чи є інша можливість?
- підбираються інші приклади: Де ще відбувалося щось подібне?
- наводяться думки незалежних експертів.

На третій стадії:

- домагаються, щоб діти взяли на себе зобов'язання щодо подальших дій.

Після закінчення вправи проводиться ретельний і поглиблений аналіз учасниками та «спостерігачами» набутого досвіду, їхніх думок та почуттів. Для цього проводиться детальне обговорення ситуації, кожен учасник відповідає на запитання:

- Як ви себе почували в тій чи іншій ролі?
- Що подобалось під час гри, а що – ні?
- Чи бували ви самі в подібній ситуації?
- Чи була вирішена проблема? Чому? Як вона була вирішена?
- Яку іншу лінію поведінки можна було б обрати?
- Чи доводилося вам потрапляти в подібну ситуацію?

Яким чином цей досвід може вплинути на ваше подальше життя?

Для підвищення пізнавальних інтересів до народної культури, та більш легкого сприйняття твору, треба застосовувати на заняттях з музики та

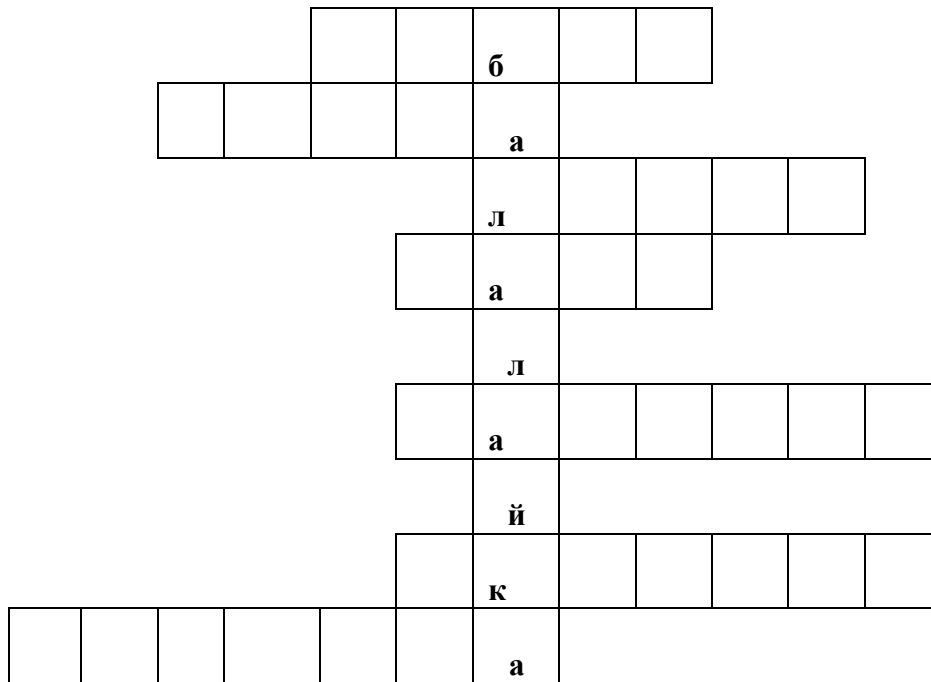
образотворчого мистецтва народні пісні в сучасних обробках, використовуючи при цьому засоби музичної виразності (зміна ритму, темпу, штрихів, агогіки, ладу, динаміки, звуковисотну інтонацію).

НАРОДНІ МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ

Мета: розвиток мислення, пам'яті, закріплення знань про народні музичні інструменти.

Хід гри. Діти заповнюють назви народних інструментів за горизонталлю.

Якщо задача виконана вірно, слід на основі отриманих літер додумати, який ще інструмент «заховався» за вертикаллю.

- Український лютнеподібний народний струнний щипковий музичний інструмент.
- Народний струнний щипковий музичний інструмент з трьома або чотирма струнами. Для звуковидобуття використовують медіатор.
- Старовинний дерев'яний інструмент, призначений для виконання музики.
- Акордеон з кнопками.
- Ударний музичний інструмент.

- Струнний музичний інструмент, учасник симфонічного оркестру.
- Старовинний народний музичний інструмент, відомий в Україні, Білорусі, Польщі, Болгарії, Шотландії, Удмуртії та в інших країнах, який складається з декількох трубок, що кріпляться до торби або міхура з повітрям.

СТРУКТУРА ПРОВЕДЕННЯ РУХЛИВИХ ІГОР ТА ЗАБАВ ІЗ СПВОМ, ПРИКАЗКАМИ Й ПРИМОВКАМИ

Гарбуз

За загальною згодою діти дошкільного віку між собою вибирають гарбуза, диню, чотири огірочки, чотири буряки, квасолю, бараболю, морквицю й біб.

Ходить гарбуз по городу, питається свого роду:

Чи всі живі, чи здорові всі родичі гарбузові? *(Двічі)*

Обізвалась жовта диня, гарбузова господиня:

«Іще живі...»

Обізувались огірочки, гарбузові сини й дочки:

«Іще живі...»

Обізувались буряки, гарбузові свояки:

«Іше живі...»

Обізвалась бараболя, а за нею і квасоля:

«Іще живі...»

Обізвалась морквиця, гарбузова сестриця:

«Іще живі...»

Обізувався старий біб: «Я іздежав увесь рід»

«Іще живі...»

Ти гарбузе, ти перістий, із чим тебе будем їсти?

Миску пшона, шматок сала, от до мене вся приправа. *(Двічі)*.

Діти беруться за руки в колі, ходять і співають перший куплет. Гарбуз виступає з кола, йде на середину, пританцювує, похитуючись, і співає:

«Ой, чи живі...»

Про кого в дальших строфах пісні співається, до того підходить гарбуз і виводить його на середину. Першу приводить диню й, побравшись з нею за руки, пританцювує. Огірочки йдуть гусакон, зігнувшись убік.

Буряки йдуть присідом. Бараболя виступає, пригнувшись, квасоля стрибає на пальцях. Морквиця стрибає на з'єднаних стопах ніг. При кінці виходить з повагою біб і всі обступають гарбуза та диню, які, обнявшись, весело танцюють.

Якість гри полягає в гуморі дітей, якщо вони зуміють влучно рухатися, комічно виголошувати слова, весело пританцювувати до такту пісні. Також можливо використовувати цю гру на занятті музики, тоді гра може супроводжуватись українським музичним супроводом вихователя на баяні чи фортепіано.

Батько й діти

Група ділиться наполовину. На одній – гурт дітей, на другій – сидить «батько». Діти тихенько домовляються, який рух будуть виконувати перед батьком, тому що мають йому сказати «де були і що робили».

Гравці шеренгою йдуть до батька, зупиняються перед ним і тричі кланяються. Батько віддає поклін і питає:

Розкажіть, гей, мої діти,

Що чули й де були?

Вони хором відповідають:

По широкому світі блукали і щастя шукали,

Багато ми там видали – аж у Києві спочивали.

На це батько каже:

Розкажіть, гей, мої діти,

Що ж ви там робили?

Діти:

Уважай і вгадай, наш батьку дорогий:

Ось так, ось так ми всі там робили.

Після цих слів усі наслідують певний рух, а батько має назвати, що це було. Коли відгадає, діти тікають, а він їх доганяє. Спійманий перед лінією поділу стає новим батьком і учасники вигадують нові рухи. Якщо батько до трьох разів не відгадає, то на його місце вибирають іншого.

Подоляночка

Цю гру можна використовувати на заняттях музики. Діти беруться за руки й стають у коло. Вибирають подоляночку. Діти співають, а подоляночка робить все те, що вони співають:

Десь тут була подоляночка,
 Десь тут була молодесенька.
 Тут вона стала,
 До землі припала,
 Личка не вмивала,
 Бо води не мала.
 Ой встань, встань, подоляночко,
 Омий личко, як ту шкляночку,
 Візьміться в бочки,-
 За свої скочки,
 Підскочи до раю
 Бери сестру скраю.

Подоляночка вибирає когось з кола та стає на її місце.

Як відомо, діти дошкільного віку часто дуже чуттєво реагують на негативну оцінку. Всі очікують і прагнуть позитивного кінцевого результату своєї діяльності: це задоволення від гарного виробу, перемоги тощо; для керівника позитивним результатом діяльності є насамперед розвиток дітей. Ситуація успіху ставлення до творчої діяльності сприяє зацікавленості, усвідомленню необхідності самовдосконалення. Однією з найголовніших умов позитивного самосприйняття дітей є співтворчість в умовах максимальної емоційної зручності.

Висновки до третього розділу

Метою наукової роботи була апробація та перевірка педагогічних умов розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу.

Враховуючи визначені у попередньому розділі критерії розвитку пізнавального інтересу дітей було розроблено діагностичну методику, яка включала: тестову діагностику наявного рівня загальної активності; спостереження і фіксацію проявів показників пізнавальної діяльності дітей: дії із засобами навчання географії, музики, природознавства; емоційна включеність у діяльність; наполегливість; прагнення до самостійності дій.

Зібрані дані експерименту надали можливість виявити труднощі у розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу: превалювання репродуктивних форм і методів роботи, епізодичність проблемності, одноманітність фронтальних форм, відсутність диференційованого підходу до організації пізнавальної діяльності дітей, недооцінка ігрових методів навчання, а також ситуацій успіху у навчально-пізнавальній діяльності, недостатній емоційний фон.

Дослідження було проведене з метою перевірки висунутого припущення про те, що розвиток пізнавальних інтересів дітей засобами народознавчого матеріалу буде ефективним, якщо воно здійснюватиметься за теоретично обґрунтованими педагогічними умовами. Метою апробації було впровадження у практику педагогічних умов розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу.

Перша умова – використання музики у побудови змісту роботи дітей.

Друга умова. Створення ситуацій успіху у пізнавальній діяльності

Третя умова. Включення дітей у дидактичні ігри, основані на актуальному матеріалі з української народної культури

У експериментальній групі на відміну від контрольної, спостерігаються кращі показники загальної активності. Зокрема, нижчий рівень тривожності

(на 15,4%). Такі результати пов'язуємо із створенням ситуацій успіху у пізнавальній діяльності, оскільки постійна підтримка, заохочення дітей, відмітка їх щонайменших успіхів, дозволяли створити в них відчуття захищеності у навчальному процесі.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження відобразило надзвичайну актуальність пошуку чинників, виявлення доцільних методів і прийомів формування пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу.

1. Проаналізовано психолого-педагогічну і методичну літературу з теми дослідження, визначено зміст і сутність пізнавальних інтересів дітей. Визначення структури і змісту поняття «пізнавальний інтерес» і взаємозв'язку між ним і близькими до нього поняттями дозволило виявити сутність цієї складної особистісної риси. Пізнавальний інтерес розглядаємо як складне психологічне утворення, що є процесом ініціативного перетворення дитиною предмета або явища з метою його більш глибокого пізнання, удосконалення, вияву «Я» особистості у пізнавальній діяльності. Критеріями сформованості пізнавальної активності дітей є: сформованість пізнавальних інтересів; міра і ступінь пізнавальної самостійності; кількість та якість виконаного завдання; сформованість прийомів пізнавальної діяльності; ступінь емоційно-вольових проявів у ході навчальної діяльності; рівень навчальних досягнень.

2. Узагальнено наявні результати досліджень щодо розвитку пізнавальних інтересів засобами народознавчого матеріалу дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу. Проведене дослідження підтвердило наше припущення про важливість розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу, що передбачає увагу до дитини, повагу до її особистості, запитів, інтересів, створення сприятливих умов для розвитку здібностей дитини, повноцінної участі у житті групи, самовизначення, самовираження.

3. Виявлено, теоретично обґрунтовано та перевірено педагогічні умови розвитку пізнавальних інтересів дошкільників засобами народознавчого матеріалу. Ми розглянемо ті обставини, які забезпечують розвиток пізнавального інтересу, що забезпечують інтенсифікацію процесу

ініціативного перетворення дитиною предмета або явища з метою його більш глибокого пізнання, удосконалення, вияву «Я» особистості у пізнавальній діяльності засобами дидактичної гри з використанням народознавчого матеріалу.

Перша умова – використання музики у побудові змісту роботи дітей.

Друга умова – створення ситуацій успіху у пізнавальній діяльності.

Третя умова – включення дітей у дидактичні ігри, основані на актуальному матеріалі з української народної культури.

Доведено, що у грі, по-перше, формуються мотиви й інтереси дітей (виграти й пізнати, навчитися діяти, приймати правильні рішення, відшукати вихід із ситуації, що створилася); по-друге, дії виконуються відповідно до певних правил і норм діяльності; по-третє, у грі чітко прослідковуються операційні компоненти діяльності; по-четверте, діти природно включаються у соціальні, особистісні, групові відносини і при цьому засвоюють певний обсяг навчального матеріалу, дізнаються про нове.

4. Розроблено методичні рекомендації розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу.

Доведено, що ефективність впливу навчання на розвиток пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу зростає при умові:

- системного використання народознавчого матеріалу у формі постановки навчально-пізнавальних завдань та організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку;

- відповідності обсягу і складності програмового матеріалу рівню розвитку навчальних можливостей дітей, самостійності їх навчально-пізнавальної діяльності, а також структури та дидактичній мети заняття;

- врахування вікових особливостей дітей дошкільного віку, ступеня засвоєння виучуваного ними матеріалу, сформованості стану пізнавального інтересу до навчального предмету у загальній структурі їх інтересів;

- поєднання побудованого з допомогою навчальної гри народознавчого

матеріалу з іншими засобами і прийомами активізації навчання;

– використання у керівництві навчально-пізнавальної діяльності учнів дидактичних можливостей окремих видів навчальних ігор під час засвоєння конкретного навчального предмета засобами народознавчого матеріалу.

Апробована методика, у даному дослідженні, призвела до змін у показниках загальної активності дітей, позитивної динаміки у рівнях розвитку пізнавальної активності; зрушень у рівнях навчальних досягнень.

З'ясувалося, що у першій групі, на відміну від контрольної (другій), спостерігаються кращі показники загальної активності дітей.

Відтак, у ході дослідження підтвердилося висунуте припущення, досягнуто мету, виконано поставлені завдання.

Результати дослідження можуть бути використані у практиці роботи вихователів дошкільних закладів з розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами народознавчого матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акт проголошення незалежності України. // Голос України від 24 серпня 1991 р.
2. Анохина Г.М. Педагогика / Г.М.Анохина; ред. О.А. Абдуллиной – Ростов н/ Д: Феникс, 2002. – 512 с.
3. Аристова Л.П. Активность учения школьника / Л.П. Аристова. – М. : Просвещение, 2008. – 139 с.
4. Бардин К.В. Чтобы ребенок успешно учился. М.: 1998. – 172 с.
5. Бармай Л.С. Індивідуалізація пізнавальної самостійності школярів // Поч. школа. – 2011. № 12. – с. 3-7.
6. Белкин А. С. Ситуация успеха. Как ее создать / А.С.Белкин. – М. : Просвещение, 1991. – 190 с.
7. Березіна О.М., Павловська Т.О. Мовні ігри та забави. Навч.-метод. посібник. Тернопіль: Мальва ООО, 2011 – 104 с.
8. Бондар С.П. Аналогія як засіб організації пізнавальної діяльності учнів // Поч. школа. – 2004. № 6. – с. 84-86.
9. Буряк В.К. Диференціація навчання на уроці // Школа. – 2001. № 3. – с. 5–9.
10. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава. – 1994. – 192 с.
11. Городівський В.М., Стельмаховіч М.Г. До наших витоків // Початкова школа. – 1993 – № 3. – с. 33-36.
12. Границкая А.С. Научить думать и действовать. – М.: Просвещение. – 2001. – 175 с.
13. Декларація про державний суверенітет України – К.: Україна. – 1990 – 8 с.
14. Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ століття) К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
15. Друзь З.В. Сходінки до пізнання навколишнього // Поч. школа. – 2000. № 9. – с. 77–79.
16. Дусавицький А.К. Из опыта экспериментального изучения динамики

- познавательных интересов младших школьников. – Тбилиси, 2004. – 210 с.
17. Животенко-Танків А. Педагогічно-просвітницька праця Б. Гринченка. К.: Вид. центр «Просвіта», 2009 – 176 с.
 18. Іванців М.І. Формування культури математичного мислення дошкільників. – Луцьк: Освіта. – 2015. – 216 с.
 19. Корнеєв В. П. Основи розвитку пізнавальних інтересів дошкільників / В. П. Корнеєв // Рідна школа. – 2013. – № 5. – С. 36–40.
 20. Коробко С.Л. Розвиток пізнавальних інтересів у дошкільників – К.: Школа – 2016 – 147 с.
 21. Короткий термінологічний словник з педагогіки / укл. О.А.Пермяков, В.В.Морозов. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2016. – 116 с.
 22. Коротяєв П.І. Методи навчально-пізнавальної діяльності дошкільників. – К.: Освіта – 2012 – 175 с.
 23. Косма Т.В. Мислення дошкільників. К.: Школа, 2008. – 206 с.
 24. Кочіна Л.П. Методика активізації навчально-пізнавальної діяльності шестирічних учнів на уроках математики. К.: Школа. – 2002 – 145 с.
 25. Кузь В.Г., Руденко Н.Д., Сергійчук З.О. Основи національного виховання. Умань. – 1993 – 110 с.
 26. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н.Леонтьев. – М. : Политиздат, 1997. – 303 с.
 27. Лозко Г.С. Українське народознавство. – К.: Зодіак-ЕХО. – 2015. – 368 с.
 28. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навчальний посібник / В.І.Лозова, Г.В.Троцько. – Х. : ОВС, 2012. – 400 с.
 29. Люблинская А.А. Природа активности и ее значение в развитии школьника. Л.: 1997. – 340 с.
 30. Мазоха Д. С. Педагогіка: навч. посібник / Д. С. Мазоха, Н.І.Опанасенко. – К. : ЦНЛ, 2015. – 232 с.
 31. Максименко С. Д. Загальна психологія / С. Д. Максименко. – Вінниця : Нова Книга, 2000. – 704 с.

32. Малафіїк І. В. Дидактика : навч. посібник / І.В. Малафіїк. – К. : Кондор, 2015. – 398 с.
33. Маркова А. К. Формирование мотивации учения / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с.
34. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в дошкольном возрасте. – М., 2003. – 125 с.
35. Марушкевич А.А. Невтомний працівник українського ренесансу Іван Огієнко. Педагогічний аспект. К.: Четверта хвиля. – 2006. – 128 с.
36. Матюхина М.В. Мотивация учения дошкольников. М.: Педагогика – 1993. – 355 с.
37. Махмутов М. И. Современный урок / М.И.Махмутов. – М. : Педагогика, 1995. – 184 с.
38. Мислення в діяльності молодших школярів, За ред. Г.С. Костюка, Г.О. Балла. – К.: Школа, 1991. – 153 с.
39. Морозова Н. Г. О познавательных интересах / Н. Г. Морозова. – М. : Высшая школа, 1999. – 356 с.
40. Паламарчук В.Ф. Учить мыслить. – М.: 2009. – 65 с.
41. Пиндик О.Г. Співвідношення понять “пізнавальна діяльність” та “пізнавальна активність” / О.Г.Пиндик // Збірка статей науково-практичної міжвузівської конференції викладачів “Проблеми розвитку регіонального бізнесу та управління”. – Вінниця, 2016. – С. 114–121.
42. Про освіту: Закон України // Рідна школа. – 1991. – № 9. – с. 15-19.
43. Психологічний словник / ред. В. І. Бойко. – К. : Вища школа, 2012. – 215 с.
44. Русова С.Ф. Націоналізація школи. Вибр. пед. твори. К.: Освіта. – 1996 – с. 293-298.
45. Русова С.Ф. Нова школа. Вибр. пед. твори. К.: Освіта. – 1996 – с. 207–219.
46. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. К.: Абрис, 1997. – 416 с.
47. Савченко О.Я. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів

- К.: Рад. школа. – 1982. – 176 с.
48. Сергійчук З.О. Програма з народознавства // Поч. школа. – 2008 № 9. – с. 48–56.
 49. Серьожникова Р. К. Основи психології і педагогіки / Р.К.Серьожникова. – К. : Центр, 2013. – 243 с.
 50. Словник іншомовних слів / [ред. О.С. Мельничука]. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1997. – 775 с.
 51. Сманцер А. П. Гуманизация педагогического процесса в современной школе: история и современность / А.П.Сманцер, Л.В.Кондрашова. – М. : Беспринт, 2001. – 308 с.
 52. Стельмахович М., Червонська І. Етнопедагогічні основи української національної школи-родини. // Поч. школа. – 1997. № 5. – с. 10-12.
 53. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка. – К.: НДО. – 1996. – 288 с.
 54. Стяглик Н.І. Учбове співробітництво як фактор формування пізнавальної активності дошкільників // Програма 4-ї наукової конференції молодих вчених та викладачів за 1990-1991 рр. – Харків: МО України, ХДПШ ім. Г.С. Сковороди, 2002. – с. 10.
 55. Сухомлинський В.О. Інтерес до навчання – важливий стимул навчальної діяльності учнів. – Вибр. твори в 5-ти т. – Т.5 – К.: Рад. школа. – 1980 – с. 7–17.
 56. Сухомлинський В.О. Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів. Вибр. твори в 5-ти т. – Т.5 – К.: Рад. школа. – 1980 – с. 130–147.
 57. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибр. твори в 5-ти т. – Т.3 – К.: Рад. школа. – 1988. – 628 с.
 58. Сухомлинський В.О. Сто порад вчителю. В 5-ти т. – Т.5 – К.: Рад. школа. – 1980 – с. 387–392.
 59. Тализіна Н.Ф. Формирование познавательной деятельности младших школьников. М.: Просвещение. – 2008. – 175 с.
 60. Ушинський К.Д. Теоретичні проблеми педагогіки. – К.: – Рад. школа. –

1983. Вибр. твори в 2-х т. Т.1. – 496 с.
61. Файчак З.Є. Розвиток пізнавальних інтересів дошкільників засобами народознавчого матеріалу та навчальної гри. – Івано-Франківськ: Наука. – 2017 – 124 с.
62. Философский энциклопедический словарь/ [гл. ред.: Л. Ф. Ильичёв, П. Н Федосеев, С. М. Ковалёв и др.]. – М. : Сов.энциклопедия, 1993. – 840 с.
63. Харламов И. Ф. Как активизировать учение дошкольников / И.Ф.Харламов. – Мн. : Педагогика, 1995. – 97 с.
64. Харламов И. Ф. О педагогическом мастерстве, творчестве и новаторстве / И. Ф. Харламов // Педагогика. – 1992. – № 7–8. – С. 11–15.
65. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. – М. : Смысл, 2003. – 860 с.
66. Хеллер К. А. Диагностика и развитие одаренных детей / К. А. Хеллер // Основные современные концепции творчества и одаренности / под ред. Д. Б. Богоявленской. – М., 2001. – С. 243–265.
67. Холодная М. А. Психологические механизмы интеллектуальной одаренности / М. А. Холодная // Вопросы психологии. – 2003. – № 1. – С. 32–39.
68. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики / сост. и авт. ввводных статей проф. А. И. Пискунов. – М. : Просвещение, 2001. – 560 с.
69. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посіб. / від упорядн., вступні нариси та упоряд. З. Н. Борисової, В. У. Кузьменко; за заг. ред. З. Н. Борисової. – К. : Вища школа, 2004. – 511 с.
70. Художественное творчество и ребёнок / под общ. ред. Н. А. Ветлугиной. – М. : Педагогика, 1992. – 287 с.
71. Чуприкова Н.И., Познавательная активность в системе процессов памяти. М.: 1999. – 27 с.
72. Шамова Т. И. Активизация учения дошкольников / Т.И. Шамова. – М. : Педагогика, 1992. – 208 с.
73. Шадриков В. Д. Способности, одаренность, талант / В. Д. Шадриков //

- Развитие и диагностика способностей / отв. ред.: В. Н. Дружинин, В. Д. Шадриков. – М. : Наука, 1991. – С. 5–13.
74. Шевчук К. Інтегрований підхід до навчання: ретроспективний аналіз / К. Шевчук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія. – 2017. – №20. – С. 50-55.
75. Штайнер Р. Основные черты социального вопроса в жизненных потребностях настоящего и будущего : пер. с нем. / Рудольф Штайнер. – Ереван : Ной, 2002. – 140 с.
76. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе : учеб. пособие [для студентов пед. ин-тов.] / Г.И.Щукина. – М. : Просвещение, 1999. – 160 с.
77. Щукина Г.И. Познавательный интерес в учебной деятельности школьника. – М.: 2002.
78. Щукіна Г.І. Активизация познавательной деятельности в учебном процессе. – М.: 2009. – 127 с.
79. Эльконин Д. Б. Детская психология / Д. Б. Эльконин – М., 1960. – 328 с.
80. Юдин Е. Г. Системный подход и принцип деятельности / Е. Г. Юдин. – М. : Наука, 1997. – 391 с.
81. Юнг К. Г. Аналитическая психология / К. Г. Юнг // История зарубежной психологии : тексты / под ред. П. Я. Гальперина, А. Н. Ждан. – М. : Изд-во МГУ, 1986. – С. 143–170.
82. Якиманская И. С. Разработки технологии личностно-ориентированного обучения / И. С. Якиманская // Вопросы психологии. – 2000. – № 2. – С. 3–4.
83. Яковлева Е. Л. Психологические условия развития творческого потенциала у детей дошкольного возраста / Е. Л. Яковлева // Вопросы психологии. – 2000. – № 5. – С. 37–43.
84. Яковлева Е. Л. Эмоциональные механизмы творческого потенциала / Е. Л. Яковлева // Вопросы психологии. – 2001. – № 4. – С. 3–5.

85. Яковлева Е. Л. Методические рекомендации учителям по развитию творческого потенциала учащихся / Е. Л. Яковлева. – М. : Молодая гвардия. 1997. – 78 с.
86. Яковлева Е. Л. Психология развития творческого потенциала личности / Е. Л. Яковлева. – М. : Изд-во Московского психолого-социального ин-та, 1997. – 158 с.
87. Ямницький В. М. Психологія життєтворчої активності особистості : монографія / В. М. Ямницький. – Одеса : СВД Черкасов М. П.; Рівне : РДГУ, 2014. – 360 с.
88. Ямницький В. М. Феномен креативності в аспекті проблеми здібностей / В. М. Ямницький // Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України «Наука і освіта». – Одеса, 2018. – № 5–6. – С. 74–77.
89. Янчак Б.О. Ігри з віршованими завданнями на уроках математики в 1 класі // Початкова школа. – 2016 – № 5. – с. 5–8.